

АСҚАРАЛҲЇ СУЛАЙМОҢОВ,
НЕЪМАТ АБДУЛЛОЕВ,
ЗИЛОЛА СУЛАЙМОҢОВА

САҢЪАТИ ТАСВИРҲЇ

Китоби дарсҲ барои донишомӯзони синфи
7-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ёзбекистон
ба нашр тавсия намудааст*

Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Гафур Гулом
Тошканд – 2017

УЎК 74/76(075.3)=222.8
КБК 74.268.51

**Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби
республика чоп шудааст.**

Муқарризон:

Р. Худойберганов – профессори Донишкадаи рассомии миллӣ ва дизайнӣ ба номи Камолиддин Бехзод;

М. Толибова – сарметодисти шуъбаи «музикӣ, санъат, таълими меҳнат, камолоти ҷисмонӣ ва саломатии Маркази таълими республика;

Н. Ҳайтамова – омӯзгори фанни санъати тасвирӣ ва нақшакашии мактаби рақами 187-уми таълими миёнаи умумии ноҳияи Мирзо Улughбеки шаҳри Тошканд.

Сулаймонов, Асқаралӣ

Санъати тасвирӣ. Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 7-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ. Нашри саввуми аз нав коркарда. – Тошканд: Хонаи эҷоди таъбу нашри ба номи Ғафур Ғулом, 2017, 80 сах.

УЎК 74/76(075.3)=222.8
КБК 74.268.51

ISBN 978-9943-5006-4-8

© А. Сулаймонов ва дигар.
© Хонаи эҷодии таъбу нашри ба
номи Ғ.Ғулом, соли 2017

САРСУХАН

Донишомӯзони гиромӣ! Шумоён аз асосҳои санъати тасвири сабақ бардошта, оид ба намуду жанрҳои он, мусаввирони номдор ва устодони санъати амалӣ, пайкарасозон, ҳамчунин асарҳои онҳо соҳиби дониш гардидед, ягон намуди санъати тасвири ё ки жанри он ба иҷро расондани кори эҷодии мустақилона намоён кардани иқтидори худро омӯхтед. Дар ин соли таҳсил дарсҳои санъати тасвири ба анҷом мерасанд. Аз ҳамин сабаб оид ба фанни таълимии «Санъати тасвири» аз устодатон бештар омӯзед. Алалхусус, омӯхтани мавзӯҳои мураккаби санъати тасвири – маҷро ва самтҳои санъат, қонуниятҳои рамзнок, санъати қадимаи китобат бо зиракӣ омӯхтани донишхоро талаб менамояд. Зеро шумоён дар чунин синну сола мебошед, ки бо истеъдоди хеш, маҳорати бадеӣ-эстетикӣ, донишатон оид ба санъати тасвири устодатон, ҳамсолон, волидонро ба хушнуд сохтан қодир мебошед. Дар синну соли шумо баъзе ҳамсолонатон оид ба касби ояндашон ба тасавури нахустин соҳиб мегарданд. Баъзеҳо ояндаи худро дар санъати тасвири ва амалӣ, санъати дизайн, ё ки меъморӣ вобаста карданаш мумкин. Дар ин бобат аниққунии тасаввуратон, барои боз ҳам баланд бардоштани донишатон китоби дарсӣ, ки дар даст доред, ёвари наздик, дӯст гардиданатон умедворем. Дар баъзе донишомӯзон майлу шавқ нисбати санъати тасвири назар ба синфи яқум суст шуданаш мумкин аст. Сабаби он шумо ба дараҷае, ки дигаронро ба ҳайрат гузоштан мумкин аст, ёд нагирифттанатон мумкин.

Дар асл сабақҳои санъати тасвири шуморо танҳо ба расмкашӣ ёд намедихад, балки ба воситаи санъати тасвири шумоён бо таърихи маданияти миллӣ, образҳои симоёни бузург, эҷодкорони он, санъати тасвири, тартиби офаридани композитсияҳои наққошӣ ва пайкаратарошӣ, оид ба мутаносибии ранг ва шакл соҳиби дониш ва малака гардидед. Ин донишатон дар ҳаёти ояндаатон, бешак, ба шумо кӯмак мерасонад.

ЧОРЯКИ ЯКУМ

МАВЗŪИ 1

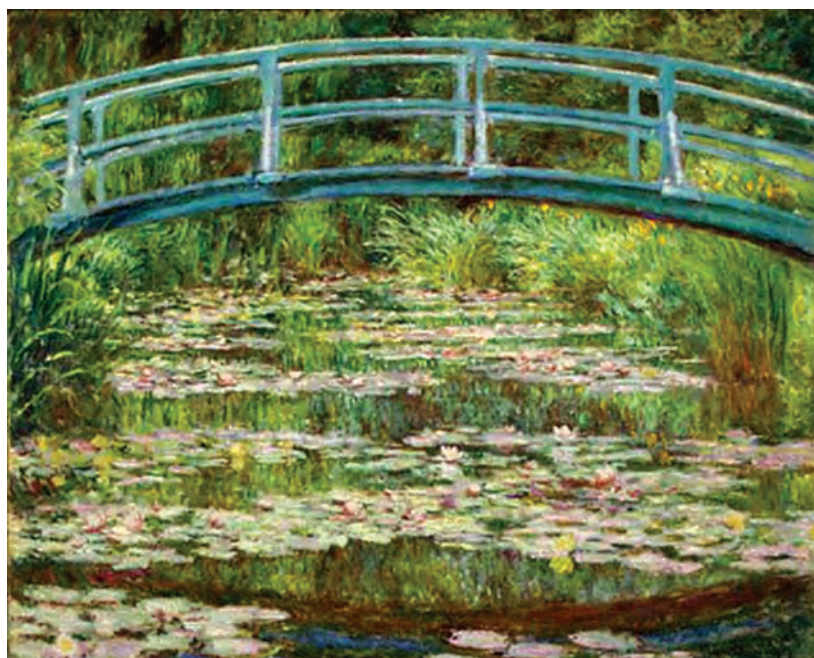
САМТУ МАЧРОҲО ДАР САНЪАТ

Дар таърихи санъати тасвирӣ пайдо шудани маҷрои импрессионизм бо санаи таърихии муайян вобаста аст, ки давраи ислоҳоти бузургро оғоз намудааст. 15 апрели соли 1874 дар намуди рангтасвири санъат ба маҷрои импрессионизм асос гузошта шудааст.

Асри XIX дар санъати тасвирӣ, асосан расмҳои фармоиши аз тарафи вакилони авлодони калонсол, яъне дар намуди шоҳона, ба тарзи қатъӣ дар асоси қонуниятҳои реалистии санъати тасвирии академикӣ офаришуда, ба асарҳои санъати тасвирӣ афзудани талаб эҳтиёҷи эстетикӣ ҳаёти маданият ҳамон даврро муайян карда буд. Вале дар ҳамон давр аз тарафи як гурӯҳ мусаввирон офаридани расмҳо дар зери таъсири муҳити атроф, табиат таассуротро оиди фаслҳои сол, ҳолатҳои тағйирёбандаи он (субҳ, нисфирӯзӣ, шом, ҳам рӯзи офтобӣ ҳам рӯзи абрнок ва ҳоказо) ғанӣ сохта, кӯчаҳо, хиёбонҳои шаҳр тасвир ёфтанд. Фарқият аз рангтасвири анъанавӣ он буд, ки рангҳо ба сифати воситаи асосӣ қабул карданд ва дар палитраи худ фақат рангҳои спектри (сурх, зардтоб, зард, сабз, ҳаворанг, кабудӣ баланд, бунафшранг)-ро истифода бурда, барои бевосита дар оғӯши табиат офаридани асарҳои худ кӯшидаанд. Боз як ҷиҳати услуби эҷодии импрессионистҳо дар ҳамин аст, ки онҳо рангҳо ба воситаи бо ҳамдигар омехта кардан не, балки соидани ранги ҳархела ба воситаи паҳлӯ ба паҳлӯ молидан асар офаридаанд. Импрессионистҳо дар асарҳои худ ба моҳирона тасвир кардани нури офтоб, майсаи акнун нумӯ карда, оби мусаффо, зебогии нилуфарҳои об (расми 2) кӯшидаанд.

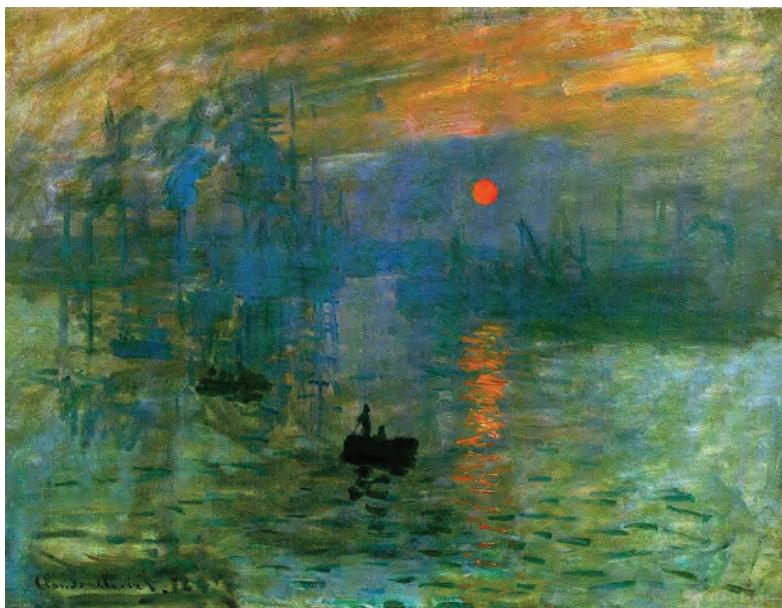
Расми 1. Камил Писарро. Хиёбони капутсинхо.

Расми 2. Клод Моне. Ҳавзи нилуфарнок.

Вале услуби мазкур ба танқиди саҳти дӯстдорони санъат ва санъатшиносон дучор омад. Баробари ин, дар ҳамин давр дар Европа,

хусусан, Фаронса чараёнҳои сиёсии хавфнок сар зада, ба намоишгоҳи «Салон», ки ҳар сол дар Лувр гузаронда мешуд, роҳ надодани вакилони маҷрои нав барои онҳо аз ҷиҳати моддӣ муаммохоро ба миён оварда бошад ҳам, онҳо ба нуқтаи назари худ, ба анъанани пештар ҳукмрон бо садоқат эҷод карданро давом доданд. Сипас иттиҳоди худро ташкил карда, 15 апрели соли 1874 дар хиёбони Капутсини Париж дар қаҳвахонаи «Гербия», ки дар хонаи 35 маскан дошт, аввалин намоишгоҳи худро ташкил намуданд. Дар он Клод Моне, Огюст Ренуар, Эдгар Дега, Пол Сезанн, Алфред Сислей барин мусаввирон бо асарҳои худ иштирок карданд. Дар байни асарҳои намоишдода асари Клод Моне, ки дар асл бе унвон будо ва ба ҷангоми

Расми 3. Клод Моне «Таассурот ҷангоми баромадани офтоб».

ба намоишгоҳ гузоштан бо таклифи бародари Ренуар «Таассурот ҷангоми баромадани офтоб» номгузорӣ шуд (расми 3). Онҳоро ба сифати «таассурот ҷироқ» (таассурот ба фаронсаӣ – импрессион) эътироф кардан сабабдор шудааст. Дар асл журналистони рӯзномаи «Фигаро» дар ҳисоботи худ оид ба намоишгоҳ калимаи мазкурро бо киноя ба сифати лақаби ба онҳо гузошташуда истифода карданд. Омма бошад, онҳоро **импрессионистҳо** мегуфт. Ҳамин тариқ, эътиборан аз 15 апрели соли 1874 дар таърихи санъати тасвирӣ ба маҷрои импрессионизм асос гузошта шуд. Маҷрои мазкур ба зудӣ ба соҳаи санъати Аврупо, Америка ва Осиё таъсири назарас расонда, барои ба вуҷуд омадани маҷро ва самтҳои нави санъат замина гузошт.

Клод Оскар Моне (1840–1926) яке аз асосгузори маҷрои импрессионизм аст. Вай расмҳои худро баробари муоинаи ҳаёти одамони оддӣ, намудҳои табиат дар асоси таассуроти ташаккулёфта офаридааст. Асосҳои санъати тасвириро аз Эчен Буден омӯхтааст. Асарҳои Клод Моне мисли «Пляжи Сент-Адресс», «Хонаи Арчантеди Моне», «Сафедорҳо», «Дар чангалзори Фонтенбло», «Ҳавзи нулуфарӣ», «Таассурот ҳангоми баромадани офтоб» дар осорхона, нигористонҳои аз ҷама бонуфузи ҷаҳон маҳфузанд. Дар санъати тасвирии Ўзбекистон дар эҷодияти Лев Буре, Оганес Татевосян, Александр Волков, Павел Бенков, Ёрол Тансиқбоев, Анвар Мирсоатов, Ҷавлон Умарбеков, Шухрат Абдурашидов, Абдуманнон Юнусов, Янис Салпинкиди, Ортиқали Қазоқов, Дилос Мирсалимов ҷузъҳои импрессионизмро дидан мумкин аст:

Расми 4. Клод Моне. Автопортрет.

Импрессионизм барои оғози маҷрову самтҳои мухталифи давраи нави санъати ҷаҳон роҳ кушод. Яке аз маҷроҳое, ки баъди импрессионизм урф гардид, **постимпрессионизм** номида шуд. Вакилони он аз усулҳои тасвирии импрессионистҳо илҳом гирифта, баробари истифодаи оқилонаи қонуниятҳои санъати тасвирии реалистӣ диққату эътибори асосии худро ба кушодани маъноии фалсафӣ ва рамзии он нигарондаанд.

Дар байни мусаввирон ва мухлисони санъати тасвирий, ки ба он мароқи калон зоҳир менамоянд, боз як маҷро ҳаст. Он мувофиқи услуби коркард **пуантилизм** буда, маҷрои **неоимпрессионизм** номгузори шудааст. Асосгузори маҷрои мазкур Ҷорҷ Сера, Пол Синяк буда, онҳо асарҳои худро бо рангҳои софӣ тозаи спектрӣ, яъне аз ҳафт ранги рангинкамон истифода бурда, паҳлуи ҳамдигар гузошта, услуби расмкаширо кашф кардаанд. Азбаски суратҳои кашидаи онҳо ба нуктаҳои чоркунҷа ва доирашакл монанд буд, асарҳои кашидаашонро услуби пуантилистӣ гуфта ба

Расми 5. Янис Салпинкидӣ. Гулдаста дар фони газворҳои миллӣ.

Расми 6. Дилюс Мирсалимов. Дарахт.

забон гирифтаанд (пуантилизм – фаронсавии «пуантилизме»- кор бо нуқтаҳо). Мусаввири ўзбекистонӣ Дилюс Мирсалимов асари рангтавири худ «Дарахт»-ро бо услуби пуантилизм офаридааст (расми 6.)

Дар асарҳои мазкур рангҳо мисли мозаика молида, рангҳо ба ҳам таъсир расонда, бо дигар ранг намудор мегардад. Масалан, рангҳои зарду ҳаворанг агар паҳлӯи ҳамдигар гузошта шаванд, онҳоро чун ранги сабз идрок менамоем. Рангҳои зард ва сурх паҳлӯи ҳамдигар гузошта шаванд, гаммаи зардтоб ҳосил мегардад.

Дар санъати тасвири маҷрои унвонаш «Фовизм» ҳам ба номи мусаввирон вобаста аст. Анри Марке, Чорч Рио, Анри Дерен, Анри

Расми 7. Камил Писарро.
Автопортрет.

Расми 8. Камил Писарро.
Рӯзи боронӣ.

Матиз соли 1905 бо нуқтаи назари худ, мувофиқи услуби офаридани расмҳои рангтавир ба қонуну қоидаҳои санъати тасвирии реалистӣ, алалхусус қоидаҳои перспектива, истифодаи айнан тасвири тамоми ҳастӣ амал накарда қор қардан онҳоро «ёбоиён» (фаронсавии «фаувизме», «фауве – ёбоиён») номидаанд.

Вакилони услуби мазкур фарқан аз **реализм, натурализм, импрессионизм** ба офаридани асарҳои соддаи примитивӣ, аз он ҷумла оиди бо услубҳои санъати асарҳои миёна, санъати халқҳои Шарқ наздик кӯшидаанд.

Баъдтар яке аз услубҳои дар санъати тасвири васеъ паҳнгардида **кубизм** диққату эътибори як қатор мусаввирони номдорро ба худ ҷалб сохт.

Ҳамин тавр, дар таърихи санъати тасвирии ҷаҳон як қатор маҷроҳо ва самтҳо ба вуҷуд омаданд. Ба ғайр аз номи мусаввироне, ки дар боло ба забон гирифта шуд, холи ҳозир аз тарафи мусаввирон, аз қабиле Винсен Ван Гог, Анри де Тулуз-Лотрек, Анри Матисс, Эдгар Дега, Эчен Делакура, Оноре Доме, Ҷан-Батис Камил Коро, Огюст Ренуар, Пол Сезанн, Алфред Сислеј офаридани расмҳо аз ҷониби санъатшиносон ва дӯстдорони санъат воло арзёбӣ қарда мешавад.

Саволҳо барои мустақамқунии мавзӯи гузашта:

1. Охири асри XIX аввали асри XX дар санъати тасвири чӣ гуна маҷроҳо пайдо шудааст?
2. Маҷроҳои нав дар санъати тасвири аз санъати тасвирии реалистӣ бо кадом хосияташон фарқ мекунад?

3. Истилоҳои «Импрессионизм» чӣ маъноро мефаҳмонад?
4. Ба номгузори маҷрои импрессионизм асари кадом мусаввир асос гардидааст?
5. Дар санъати тасвири Аврупо чӣ гуна маҷроҳо ба вучуд омаданд?
6. Аз рӯи маҷроҳои нав кадом мусаввирони аврупоӣ ва ўзбекистонӣ эҷод кардаанд?

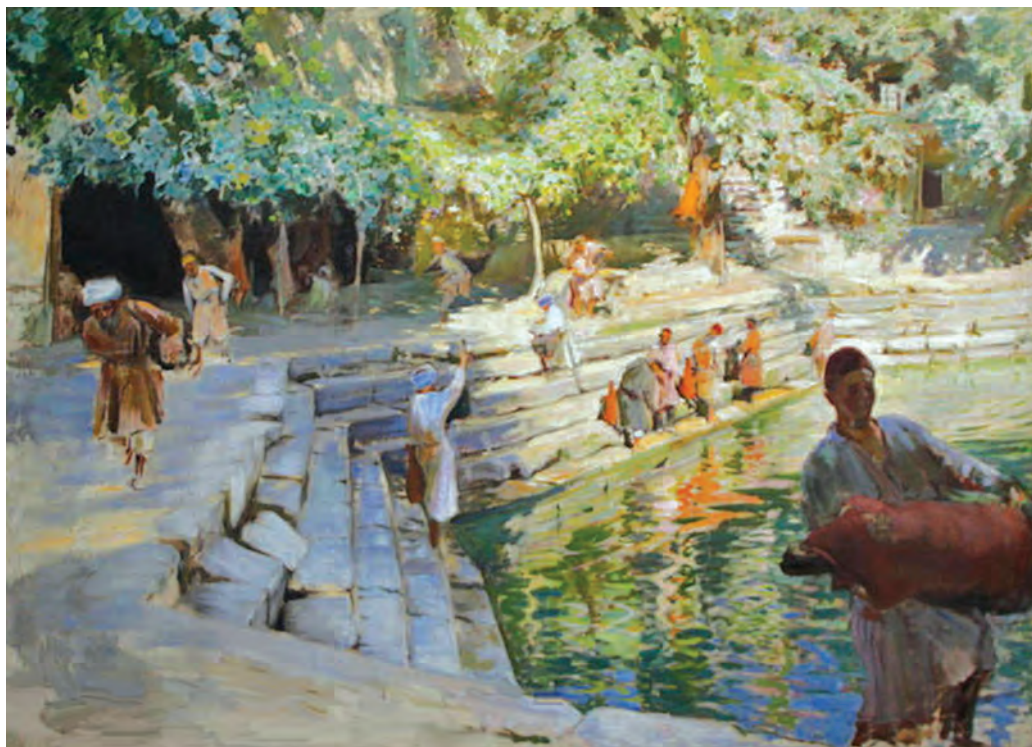
Вазифаи хонагӣ:

1. Расмҳои бо услуби импрессионистикӣ офаридашударо таҳлил кардан, ҳамчунин барои бо ҳамин мавзӯ мустақилона кор кардан тайёри дидан.
2. Аз лугат калимаҳои шрифти сери хобидаро кӯчонда, маънояшро фаҳмида гиред.

МАВЗӮИ 2

КОРКАРДИ МАНЗАРА БО УСЛУБИ ИМПРЕССИОНИЗМ. «ПУАНТИЛИЗМ»

Дар дарси гузашта аз хусуси рангтасвири импрессионизм тасаввур пайдо карда будед. Ҳамчунин корҳои мусаввирони хориҷӣ ва мамлакатамонро таҳлил намудед, ки расмҳои рангтасвири услуби импрессионизмро офаридаанд. Акнун донишҳои назариро дар фаъолияти амалӣ эҷодкорона татбиқ намоед. Пеш аз иҷрои кори мустақилона композитсияи асарҳои диққат ҷалбкунанда ҳамчунин, бо услуби импрессионизм офаридашударо пеши назар оваред. МБарои мисолҳои ҳаётии мутобиқи онҳоро ба хотир овардан кӯшед. Барои кулай шудани кор бо услуби импрессионизм ба шумоён расми схематиро тавсия менамоем. Барои ин аз услуби кори офаридани манзараи классикӣ истифода бурдан мувофиқи мақсад аст, ки асосгузори он мусаввир итолёвӣ Аннибал Каррачи мебошад. Вай аввалин шуда манзараофариро ба нақшаҳо ҷудо кардааст. Мусаввир қатори якумро бо рангҳои гарму аниқ, қатори миёнаро бо ранги миёнаи муътадил, қатори ақиб сеюмро бо ранги хунук оро дода, дар асараш масоҳати фазоироба вучуд овардааст. Аз тасвири ҳамин манзара расми схематикӣ дар поён тавсиягардидаро (расми 11) истифода бурда, рангро, барои бо услуби пуантилизм дар алоҳидагӣ додан ҳаракат кунед. Мусаввирони пуантилист, чуноне ки дар дарси гузашта зикр намудем, ранги тозаро дар шаклҳои чоркунча ва нуқта паҳлӯ ба паҳлӯ гузошта, асарҳои санъати тасвириро офаридаанд.

Расми 9. Павел Бенков. Машкобчиён.

Дар манзара ба сифати мавзӯ намуди ба худатон ошнои табиатро метавонад интихоб кунед. Ба сифати намуна расми унвонаш «Машкоб-чиён»-и Павел Бенковро (расми 9) таҳлил намоед. Дар он ранг ва гаммаи рангҳои аз онҳо ҳосилшуда аниқ намоён мегардад. Дар кори дар поён овардаи донишомӯзи коллеҷи мусаввирии республика услуби пуантилизм истифода шудааст.

Расми 10. Натурморти бо услуби пуантилизм офаридашуда. Кори донишомӯзи коллеҷи мусаввирии республика.

Расми 11. Тасвири схематикӣ коркарди манзара.

Аннибал Каррачи (1560–1609) дар шаҳри Болоней Италияи зиндагӣ ва эҷод намудааст. Мактаби ба худ хоси омӯзиши асосҳои санъати тасвириро ба вуҷуд овардааст. Даргоҳи мазкур мактаби таълими бародарон Каррачиҳо номида шудааст. Академияи санъати тасвири Болонеро таъкил намудааст. Назарияи ӯ дар бобати офаридани асарҳои санъати тасвири усули академикӣ нақши муҳим бозидааст. Онҳо баробари эҷоди жанрҳои пурмаҳорати тасвири рангҳо, портрет, манзара омӯзондани методикаи асосҳои санъати тасвири ба бачагонро офаридаанд.

Дар расми схематикӣ ба марҳалаи якум истифодабарии рангҳои гарм ва аниқ тавсия мегардад. Дар марҳалаи дуюм бошад, равшании онҳо каме суст карда мешавад. Дар чӯзӣи марҳалаи сеюм бошад, мувофиқи қонунияти перспективаи ҳаво рангҳои сард, асосан тобишҳои гуногуни ҳаворанг, ҳамчунин нимсабзи ба ҳаворанг наздик истифода бурда, дурии манзараро тасвир кардан мумкин.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Дар асарҳои санъати тасвири рангҳои манзаравӣ нақшанокӣ ба кадом мақсад истифода мегардад?
2. Дар манзара принсипи нақшанокӣ аз тарафи кӣ чорӣ гардидааст?
3. Хосиятҳои ба худ хоси усули импрессионизмро дар асари унвонаш «Рӯзи боронӣ»-и Камил Писсарро эзоҳ диҳед
4. Асари унвонаш «Дарахт»-и мусаввири ўзбекистониро таҳлил намоед.

Вазифаи ҳонагӣ:

Мустақилона дар жанри манзараи услуби пуантилизм композитсия офаред.

Аз кори мусаввироне, ки бо услуби импрессионистӣ эҷод кардаанд, намунаҳо чамъ оваред.

МАВЗӯИ 3

ОФАРИДАНИ НАТУРМОРТ БО УСЛУБИ КУБИЗМ

Яке аз услубҳои васеъ паҳнгардида дар санъати тасвири услуби кубизм мебошад. Мусаввирони бо услуби мазкур коркунанда давр зада дидани атрофи маводи тасвирёбандаро дар тасвирҳо ҳаракат намудаанд. Барои нишон додани саъю кӯшиши мазкур мусаввирон ба тамошогарон тарафҳои ноаёни ашёро ҳам тасвир кардаанд.

Асосгузори услуби кубизм Пол Сезанн барои омӯзондагони асосҳои санъати тасвирӣ муҳим будани услуби кубизмро зикр намуда, намуди цилиндр, ҳалқа ва конуси табиат хеле зарур буданаширо таъкид кардааст. Дар ҳамин ҳолат дар он сохти конструктивии маводро таҳлил карда, малакаи хуб дарк кардани шакли тағйирнаёбандаи маводро ташаккул дода, шакл ва нисбияти онро ба воситаи тасвиркунии дуруст аз асари санъати тасвирӣ завқ бурдан мумкин. Аз ин рӯ, бисёр мусаввирон бо услуби кубизм расм офаридаанд.

Пол Сезанн (1839–1906) вакили ҷараёни постимпрессионизми фаронсавӣ. Дар Академияи Суйеи Париж таҳсил гирифтааст. Дар услуби кубизм асосан натюрморт, ҳамчунин дар жанрҳои манзара ва портрет бисёр асарҳо офаридааст. Саъю кӯшиши дар асоси назорати тӯлонӣ сохти конструктивии объекти расмро таҳлил кардан ҳис мегардад. Мусаввир дар асарҳои рангтасвир бисёр рангро истифода набурдааст, ба ғайр аз сохти конструктивии бисёр маводҳо ҳолигии фазовии онҳо, тасвири мавқеи макон устуворона аҳамият додааст (расми 12).

Расми 12. Пол Сезанн. Автопортрет.

Аз ҳама жанри қулайи офаридани расм услуби кубизм буда, бешак, жанри натюрморт мебошад. Чунки анҷоми офаридани асар бо жанри натюрморт беҳаракат буда, сохти конструктивӣ ҷойгиршавии фазовӣ ҳолати муҳитнокии онро вақти тӯлонӣ назорат кардан имконпазир мегардад. Расми 13-уми дар жанри натюрморт офаридашударо гирем. Мусаввир ҳангоми тасвири чузъҳои объект ба нишон додани тарафҳои нопадиди онҳо ҳаракат намудааст. Одатан, мусаввироне, ки дар ҳамин жанр эҷод мекунанд, ба қонуниятҳои бо услуби кубизм офаридани асар амал мекунанд.

Ба сифати давомдиҳандаи кори Пол Сезанн эҷоди Пабло Пикассо дар таърихи санъат дорои аҳамияти алоҳида аст. Чунки вай ҳарчанд дар бисёр самтҳои санъати тасвирӣ эҷод намудааст, услубҳои анъанавиро инкор накардааст. Ҳамчунин Ҷ.Брак, Ф. Лече, Р. Белони барин мусаввирон ҳам бо услуби кубизм эҷод намудаанд.

Расми 13. Манзарае, ки бо услуби кубизм офарида шудааст. Асари «Фабрикаи де ҳаи хорте де Ембро»-и Пабло Пикассо соли 1909.

Супориши 1. Мувофиқи сохти конструктивӣ натюрморти на он қадар мураккаби иборат аз анҷомхоро гиред ва аз он шакли геометрии ҳар як анҷомро ёбед.

Супориши 2. Ҳамчун вакилони чараёни кубизм тарафҳои ноаёни анҷомҳои натюрмортро ҳис карда, ба тасвиркунӣ ҳаракат намоед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ба услуби кубизми санъати тасвирӣ кадом мусаввир асос гузоштааст?
2. Кадом мусаввиреро, ки бо услуби кубизм эҷод кардааст ва кадом асари оноро медонед? Медонистаатонро эзоҳ кунед.
3. Мусаввирон услуби кубизмро бо кадом мақсад истифода бурдаанд.

Вазифаи ҳонагӣ:

Натюрморти иборат аз анҷомҳои хонаву дари на он қадар мураккабро кашед ва аз анҷомҳои он шаклҳои геометриво муайян созед.

МАВЗЎИ 4

НИШОНАҲОИ РАМЗӢ ВА ГЕРАЛДИКА ДАР САНЪАТИ ТАСВИРӢ

Давлати дилхоҳ. Барои ба мақоми суверенӣ (истиклолият) соҳиб шудани ҳар як давлат рамзҳои муқаддаси он – байрақ, суруди миллӣ, нишони давлатӣ ва асбори (пули) миллӣ. Рамзҳои мазкури муқаддас ҳангоми идҳои миллии давлат, ташрифҳои воломартабаи байнидавлатӣ, ҳамчунин аз шохсуфаи ғолиби мусобиқаҳои байналхалқӣ ҷой гирифтани варзишгарони мамлакат бардошта, садо медиҳад. Аз рамзҳои муқаддаси Ўзбекистон Байрақ ва Герби давлатии он дар даргоҳҳои расмии мамлакат ҳам доимо гузошта мешаванд.

Герби давлатии Республикаи Ўзбекистон 2 июли соли 1992 дар сессияи 10-уми Олий Мажлиси Ҷумҳурити Ўзбекистон тасдиқ гардидааст. Дар чараёни офариниши Нишони давлатӣ як қатор мусаввирони номдори республика иштирок намудаанд. Аз байни онҳо шакле, ки аз тарафи мусаввир Анвар Мамаҷонов офарида шуда буд, ғолиб дониста шуд. Аз ин мебарояд, ки муаллифи тасвири Герби давлатии Республикаи Ўзбекистон мусаввир номдори график Анвар Мамаҷонов мебошад (Расми 15).

*Расми 14. Герби
давлатии Республикаи
Ўзбекистон*

*Расми 15. Муаллифи
тасвири Герби давлатии
Республикаи Ўзбекистон
Анвар Мамаҷонов.*

Мусаввири графики ўзбек Анвар Мамачонов 22 майи соли 1950 дар Тошканд таваллуд ёфтааст. Барои мусаввир шудан аз солҳои 1968 то соли 1973 дар факултети мусаввирии Донишқадаи театрӣ ва рассомии Тошканд (ҳоло Донишқадаи миллии мусаввирӣ ва дизайни ба номи Камолиддин Бехзод), устохонаҳои Е.Лиерене ва Б.П.Шупак хондааст. Дар давоми фаъолияти эҷодии худ антологияи асарҳои Алишери Навоӣ, асарҳои шоирону нависандагон, аз қабили Пиримқул Қодиров, Муҳаммад Алӣ, Азим Суюн, Хуршед Даврон, Ямин Қурбон, Мухтор Худойқулов, ҳамчунин дostonҳои мардумӣ, латифаҳои Афандиро аз нигоҳи бадеӣ оро додааст.

Дар Иёлоти Муттаҳидаи Америка, Баҳрейн, Белгия, Ливия, Марокаш, Тунис, Ҳиндустон барин мамлакатҳо намоишгоҳи инфиродии (шахсии) вай шуда гузаштаанд. Мусаввир шиширокдори беш аз 20 намоишгоҳи байналхалқист. Солҳои охир мусаввир муаллифи бисёр эмблемаи тадбирҳое гардидааст, ки барои эҳёи арзишҳои миллии бахшида гузаронда мешаванд. Эмблемаҳое, ки бахшида ба чашнҳои Алтомиш, Камолиддин Бехзод, Чалолиддин Мангубердӣ офарида шудаанд, аз ҳамин ҷумла мебошанд.

Соҳти Герби давлатиамон доирашакл аст. Дар тарафи чапи он кӯрақҳои шукуфтаи пахта, дар тарафи росташ бошад, рамзи фаровонӣ, қуту барака – хӯшаи гандум бо Байрақи Ўзбекистон печонда тасвир ёфтааст. Дар қисми болоии нишон ҳашт кунчи дар дарунаш рамзи муттаҳидӣ – моҳ ва ситора тасвир шуда, чамбаракҳои чапу ростии рамзии онҳоро бо ҳам пайваст мекунад. (Расми 14).

Халқамон афсонаву ривоятҳои мухталифро медонад. Дар онҳо паррандаи афсонавии Хумо ҳамчунин ба сифати рамзи олиҷанобӣ, ҳиммат, фидокорӣ, нағзӣ тараннум мегардад. Мурғи Хумо дар Нишони давлатамон пару бол кушода тасвир гардидааст, ки ифодагари оромиву осоиш, аҳлӣ, фаровонӣ, некӣ, орзуву умеди халқамонро дар бобати ба бахту саодат сазовор шудан ифода менамояд.

Соҳаи санъате мавҷуд аст, ки ба баъзе аломатҳои рамзии санъати тасвирӣ алоқаманд мебошад. Соҳаи мазкур дар худ рангтасвир, графика, ҷузъҳои санъати дизайнро мучассам гардондааст, аломатҳои рамзии шаҳрҳо, мамлакатҳо – нишонҳояшонро тасвир менамоянд. Нишон тимсоли аз ҳама расмиву рамзии қадимист. Он соҳиби чандинҳазорсола аст. Дар тӯли ин солҳо бисёр нишонҳо кашида шудаанд. Нишон ба худ хос будани шаҳру давлат, нишони амволи (мулки) шоҳон ва ҳукмдорони давлат, сарҳад, ҳудуд, табақа, қабила буда, аз як насл ба насли дигар мерос шуда гузаштани мулкро ифода месозад. Он иборат аз нишон, аломати ворисист, ки дар байрақ, танга ва дигар анҷомҳо ба маъноии рамзии шаклу мавод иншо гардидаанд. Дар таърих навҳои

зерини асосиашро дучор меоём: нишони давлатӣ, нишони заминку мулк, нишони корпоратсия (устохонаи асрҳои миёна), нишони қабилла (дворянҳо ва буржуазия). Соҳае, ки бо кашидани нишон, талқин кардани маънои он, омӯзишаш машғул мегардад, гералдика (лотинии гералдус) **тамғашиносӣ** (гербшиносӣ) номида мешавад. Нишонҳо, тамғаҳо ба сифати нишони мулкдорӣ ба иншоотҳои меъморӣ, асбобу анҷоми рӯзгор, силохҳо, бадан, медал, асарҳои санъат, дастхатҳо, китоб ва дигар анҷомҳои қиматбаҳо кашида шудаанд. Аз ин мебарояд, ки соҳаи мазкури санъати тасвири соҳаи қадимӣ мебошад

Мувофиқи гувоҳии маълумотҳои таърихӣ, нишондарсеюми ҳазорсолаи пеш аз мелод мавҷуд будааст. Дар ҷамъияти ибтидоӣ дар бисёр рамзҳои тасвирии халқҳои қадимаи дунё намунаи аввалини нишонҳо ба назар мерасанд. Онҳо намуди тотемистӣ (тотем – аз забони англисӣ «тотем» – қавм, қабилла гирифта шуда) дошта, ҳар як қавм ва қабилла соҳиби тотеми худ буда, тотеми мазкур ҳимоятгари он будааст. Аз ҳамин сабаб дар бисёр нишонҳои мамлакатҳо тасвири ҳайвонот буд ва то рӯзҳои мо омада расидаанд. Масалан, дар нишони давлати Шумер сари шер, дар нишони давлати Рими қадим тасвири уқоб, дар нишони Венетсия шери болдор, дар нишони Амир Темур бошад, се ҳалқа, герби Бухоро (сулолаи Аштархониён) тирӯ камон ва дар болои он гулзор, нишони хонигарии Хуни бузург (соли 204 пеш аз мелод ва соли 216-уми солшумории мелодӣ) аждарҳо, хонигарии Хуни Аврупо

Расми 16. Герби давлатии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико.

Расми 17. Композитсияи декоративии Герби давлатии Ўзбекистон.

*Расми 18. Нишони шаҳри
Тошканд.*

*Расми 18-а. Нишони шаҳри
Бенчов-Шумове (Чехия).*

(солҳои 375–454) уқоби тоҷдор тасвир ёфтаанд. Дар гербҳои Миср, Олмон ва Федератсияи Руссия ҳам калхот – (уқоб) тасвир ёфтааст. Герби

*Расми 18-б. Герби
Миср.*

*Расми 18-в. Герби
Олмон.*

*Расми 18-г. Герби
Федератсияи Руссия.*

давлатии Ўзбекистон бошад, тасвир ёфтани паррандаи афсонавии Хумо мантиқи таърихро молик мебошад. Ҷиҳати умум барои тамоми нишонҳои давлатӣ сараввал асари санъати тасвирӣ будани онҳост (расмҳои 18-а, б, в, г)

Аз хусуси нишонҳо ба маълумоти умумӣ ва аз хусуси ҷузъҳои рамзии асосии Герби давлатии Республикаи Ўзбекистон бохабар гардида, онро дар амал тасвир намоед. Шаклҳои супориш ихтиёронан интихоб мегарданд, яъне композитсияҳоро мувофиқи шавқу завқ

ва имкониятҳоятон аз лой ё ки пластилин бо рельеф услуби (нақш), аппликатсия, инкрустатсия усули барелеор (барчаста), кандакорӣ (чӯб, гач) тайёр карданатон мумкин аст. Шаклҳои кашидани композитсияи декоративӣ бо усули график бо иштироки тасвири нишон дар расмҳои 17 нишон дода шудааст. Ҳангоми кор кардани композитсияи декоративии нишони Ўзбекистон тасвируда аз тасвири тайёри нишон, ки аз рӯзнама, маҷалла, откриткаҳо бурида гирифта шудаанд, истифода бурда мешавад.

Дар расмҳои 18-а, б нишонҳои шахрҳои мухталиф тасвир ёфтаанд.

Супориш оид ба мустақилона кор кардан.

Нишони мактабатон, маҳаллаатон, фирмаатон, аломати рамзии он – эмблемаашро кашед. Дар расми 19 эмблемаи «Фестивали санъати тасвири ва амалӣ» тасвир ёфтааст, ки дар шаҳри Тошканд ба таври анъанавӣ гузаронда мешавад.

Расми 19. Эмблемаи фестивали санъати тасвири.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Калимаи герб чиро мефаҳмонад?
2. Кадом мусаввир тасвири Герби давлатии Республикаи Ўзбекистонро кашидааст?
3. Ҷузъҳои тасвирии Герби давлатии Республикаи Ўзбекистон кадом маъноҳои рамзиро ифода мекунанд?
4. Герби давлатии Республикаи Ўзбекистон дар кадом маҳалҳо гузошта мешаванд?

МАВЗӢИ 5

ШАКЛҲОИ РАМЗӢ ДАР САНЪАТИ ОРОИШИ АМАЛИИ ӮЗБЕКИСТОН

Санъати ороиши амалии Ўзбекистонро бидуни нақшҳои зебои ороишӣ тасаввур кардан мумкин нест. Дар намунаҳои навъҳои санъати мазкур аз оддигӣ сар карда то мураккабӣ ҳам, аз ҷиҳати ҳаҷм аз мӯҷазӣ сар карда то намунаҳои пурмаҳобат ҳам шаклҳоеро диданамон мумкин аст, ки маънои рамзӣ касб намудаанд. Ин қабил нақшҳои нафисро дар бозичаҳои бачагон, гаҳвораҳо, сандуқҳо, курсиҳо, мизҳо, хонтахтаҳо,

куттичаҳо, тахтаи шоҳмот, зини асп, чиҳози хоб, камарбандҳо, сӯзанаҳо, палакҳо, кашидаҳо, қолину намадҳо, маҳсулоти заргарӣ, зардӯзӣ ва ҳамин қабил намунаҳои ҳунармандӣ дидан мумкин аст.

Дар асарҳои устоёни санъати ороиши амалии ўзбек маданияти халқ ва тарзи зиндагонии он акси худро пайдо намудааст. Ин навъи санъат ниҳоят қадимӣ буда, асрҳои аср инкишоф ёфта, тақомул пайдо кардааст. Дар даврони мо ҳам санъати ороишӣ-амалӣ ривочу раванг ёфта, шуҳраташ зиёд мегардад. Намунаҳои ин санъат дар шаҳрҳо, аз қабил Самарқанд, Бухоро, Хева, Тошканд намоишгоҳи доим (экспозитсия)и музейҳо истифода мегарданд.

Дар санъати ороиши амалии Ўзбекистон рамзнокии ранг ва нақш мавқеи алоҳида дорад. Кадоме аз тасвириро нагирем, дар замири он, албатта, ягон маънои рамзӣ ниҳон мебошад.

Акнун оид таърихи санъати зардӯзӣ ва шаклҳои рамзие, ки дар он истифода мегарданд, истода мегузарем. Зардӯзӣ яке аз навъҳои санъати ороиши амалии васеъ паҳнгардидаи халқи ўзбек буда, марказаш шаҳри Бухоро буд. Мувофиқи гувоҳии манбаъҳои таърихӣ намунаҳои аввалини он дар асрҳои миёна (асрҳои VI–VII солшумории мо) ба вуҷуд омадааст.

Санъати зардӯзӣ дар охири садаи XIX дар пойтахти аморати Бухоро шаҳри Бухоро инкишоф ёфт

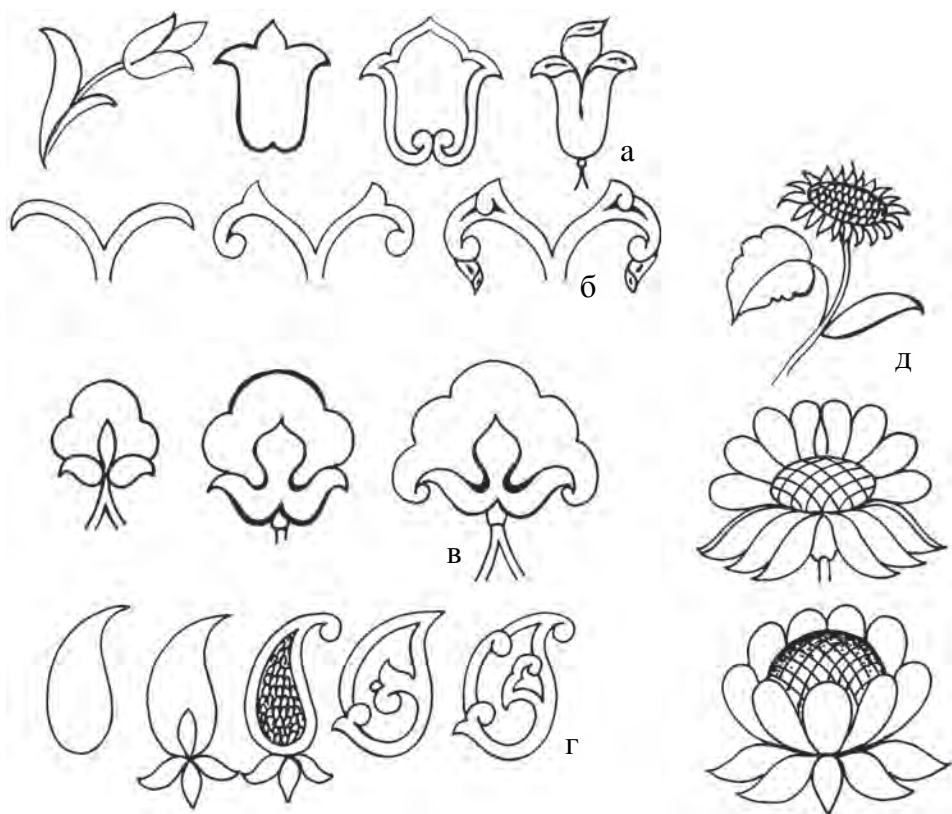
Маҳсулоти зардӯзие, ки устоёни машҳури Бухоро Усто Салим, Усто Олимҷон, Усто Файзулло Ғайбуллоевҳо офарида буданд, имрӯзҳо ҳам дар як қатор осорхонаҳо маҳфузанд. Дар байни нигораҳои Осорхонаи давлатии санъати Ўзбекистон, Санъати амалии халқии Ўзбекистон низ намунаҳои санъати зардӯзӣ мавҷуданд.

Дар нимаи садаи XX навъҳои санъати мазкур дар дигар ҳудудҳои мамлакатамон инкишоф ёфт. Имрӯзҳо барои арӯсу домод, ба бачагоне, ки тӯйи хатна мегузаронанд, соҳибчашнҳо, ба ононе, ки ба комёбиҳои калон муваффақ мегарданд, чомаи зарбофт пӯшондан ба одат табдил меёбад.

Шаклҳои рамзие, ки дар санъати зардӯзӣ истифода бурда мешаванд, бо ҳаёти инсон узван пайваст мебошанд. Ҷузъҳои нақшҳои шаклҳои он бодом, ангур, гачаки ангур, пахта, бутта, дарахт, гулҳои шаклан мухталиф, ҳосили зирк, офтобпараст, мачнунбед, навдаву баргҳо дар шакли бадеи гардида истифода бурда шудаанд.

Расми 20. Кашидаи мачнунбед. Нимаи дуюми садаи XIX.

Расми 21. Бадеикунонии шаклҳои табиӣ:
а) лола; б) шох; в) пахта; г) бодом; д) офтобпараст.

Расми 22. Шаклҳои нақшхое, ки дар санъати амалӣ истифода мегарданд, аз табиат гарифта мешаванд.

Расми 23. Хошияхои нақшдоре, ки тасвири офтобпараст ва бодом истифода гардидаанд. Охири садаи XIX.

Дар санъати ороиши амалӣ, махсусан зардӯзӣ тасвири бодом бисёр истифода гардидааст (Расми 20). Чунки он рамзи бахту иқбол аст. Шакли каме дароз карда кашидаи он – тасвири қаламфур бошад, ба мақсади аз чашмони бад эҳтиёт кардан истифода шудааст. Анор бошад, ҳамчун рамзи фаровонӣ, некӣ тасвир ёфтааст. Гули сафсар – рамзи осоишу абадии умр, пояи гули мавҷмонанд ҳамчунин рамзи сарват ва фаровонӣ, навдаву баргҳо бошанд, ҳамчун рамзи фаровонӣ ва бедоршавӣ мебошанд.

Шаклҳое рамзие, ки дар боло ба хотир овардем, дар навъи зардӯзии санъати ороиши амалӣ истифода гардидааст. Маълумотхоро аз хусуси рамзҳои ороишии Ўзбекистон дар мавзӯи оянда давом медиҳем.

Акнун аз шаклҳои рамзии омӯхтаатон мустақилона композитсияро ба вучуд оваред. Композитсияро бештар ба сӯзанӣ, палак ё худ зардевор мос карда таҳия созед. Намунаҳои бадеигардондашудаи шаклҳои табииро, ки маънои рамзиро пайдо намуданд, аз расми 21 бодикқат назорра намоед. Аз тасвирҳои офтобпараст ва бодими расми 21 ҳам кор карда баромадани шакли дигари композитсияро фикр карда бинед.

Аз шаклҳои дарёфтгардида барои сӯзанӣ нақшо истифода баред. Фони сӯзанӣ, яъне газворе, ки нақшо фуруварда мешаванд, дар ранги баланд шуданаширо фаромӯш накунед. Бисёр вақт газвори сиёҳ интиҳоб мегардад. Аз ҳамин сабаб вазифаи мазкурро бо ранги гуаш ба ҷо овардан маъқул аст.

Духтарбачагон барои намунаи зардӯзӣ композитсия таҳия намуда, онро мустақилона дӯхтанашон шарт аст. Он ҷомаи хурд, миёнбанд, тоқӣ барин чизҳои номураккаб шуданашон мумкин аст ва мувофиқи мақсад мебошад. Дар хотир доред: чизҳои зардӯзӣ аз газвори хушсифату ғафс дӯхта мешаванд. Одатан, махмал, велюр барин матоъҳо интиҳоб мешаванд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Намунаҳои санъати ороиши амалӣ ба кадом ашёҳо фуруварда мешаванд?
2. Намунаҳои онҳоро дар кучо дучор омадан мумкин аст?
3. Кадом аломату шаклҳои рамзиро дар хотир нигоҳ доштед?

Вазифаи ҳонагӣ:

Шаклу нақшҳои анҷомҳои хонаро назорат кунед, ҷузъҳои рамзии онҳоро таҳлил намоед.

ЧОРЯКИ ДУЮМ

МАВЗЎИ 6

РАМЗҲОИ НАҚШИИ ЎЗБЕКИСТОН

Санъати амалии халқ аз азал ҳамчун воситаи ороиши ҳаёти одамон будааст. Дар қадим хонаҳо, масҷидҳо, мақбараҳо бо кӯмаки ана ҳамин навъи санъат оро дода шуда, бо ёри рангҳои махсус ба сафолҳо, кошинҳо, бо кӯмаки абрешими рангин ба кашидаҳо кашида шудаанд. Устоёни халқӣ ва гулдастон – ҳамзамонони мо анъанайи мазкурро идома медиҳанд.

Низоми ба худ хоси нақшҳо ва офариниши онҳо мавҷуд аст. Ин низоми образнок дар худ бисёр маъно ва мазмунро акс кунандааст. Масалан, сӯзанӣ, палак, дорпеч, кашида ва ҷойнамоз барин навъҳои кашидадӯзӣ мавҷуд аст. Онҳо мақсаду вазифаҳои хосро доранд. Кашидаҳо одатан дар ҳаҷми калон дӯхта шудаанд ва дар ороиши хонаву манзил истифода гардидаанд. Композитсияҳои нақшии кашидадӯзӣ дар газвори сафед, ё рангдор бо абрешим дӯхта шудаанд.

Дар ҷузъҳои нақшии кашидаҳо шакл ва маъноӣ рамаҳои олами хайвонот ва набобот дар ҳолати услубигардонӣ истифода мегарданд.

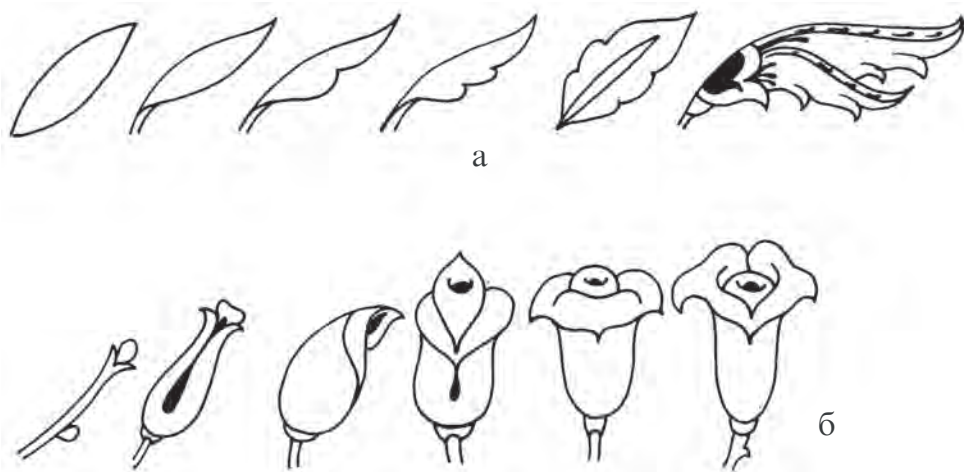
Ҷузъҳои нақш дар сӯзанӣ бештар дар шакли доира истифода мегарданд. Ҷузъҳои нақшии композитсияи доирашакл алоқаи узвиро байни кайҳон ва инсон мефаҳмонанд. Дар композитсияҳои он ҳамчунин ҷузъҳои растанишакл дар ҳолати омехта истифода мегарданд.

Дар қисми дохилаи он зардевор ва палакҳо, ки вазифаи нақшро ба ҷо меоваранд, асосан нақшҳои доирашакл истифода мегарданд.

Ба сифати ҷузъҳои нақш аз ҳисоби соддагардонӣ ва бадеигардонӣ истифода бурдани шаклҳои мухталифи табиӣ дар санъати ороиши амалии Ўзбекистон маънои ба худ хос пайдо кардааст. Масалан, дар нақш истифодаи ҷузъҳои пахта ҳамчун зироати миллӣ фахру ғурур доштани онро мефаҳмонад. Аз ҳамин сабаб маҳсулоти чиниворӣ аз ҳама азизи халқи ўзбек ҷойник-пиёла, косаву лаганест, ки гули пахта тасвир шудааст. Дар ҷузъҳои нақш анор, себ, гандум, ангур ва барги он, тасвирҳои ҳайвоноти ҷоннок – шохи кўчқор, тоҷи хурӯс ва дигар тасвирҳо дар ҳолати бадеигардонӣ дар санъати ороиши амалӣ истифода мегарданд. Ҳамчунин дигар мисолҳоро ҳам овардан мумкин аст. Масалан: анор рамзи фаровонист. Аноргул дар кулолгарӣ, мисгарӣ, кашададӯзӣ, бофандагӣ, наққошӣ бисёр истифода мегардад. Бодом рамзи бахту иқбол аст. Гули зирк – гули зебои баргдор аст. Дар нақшҳои қадимаи Осиёи Миёна аз тарафи аҷдодамон ҳамчунин рамзи осоиштагӣ ва абадӣ будани ҳаёт истифода гардидааст. Кабӯтар рамзи сулҳу осоиштагӣ, офтоб рамзи бахту иқбол мебошад.

Гул, бутта, дарахт барин нақшҳои исломӣ маънои рамзиро дар худ таҷассум гардондаанд. Масалан, рамзи боғи гулкарда ба зебогии ҳаёт, бахт, фаровонӣ барин сифатҳо вобаста гардидааст. Пояи растани мавҷдор-рамзи эҷодиёти бардавом ва таровати табиат, мавҷҳо ҳамчун рамзи маҷрои ҳаёти пуршиддат, гул бошад, ҳамчун рамзи олами зебогии равшан ва ғайра ифодаҳои мухталифро фаҳмондаанд.

Дар расми поёни шаклҳои табиӣ одди бо роҳи бадеӣ тасвир ёфтаанд.

Расми 25. Ҷузъҳои нақш. а) барг; б) гунча.

Чузъи гунча дар наққошӣ ҳам васеъ истифода мегардад (Расми 23). Вай бардавомияти ҳаёт, чойи аҷдодро гирифтани авлодро мефаҳмонад. Лола ба сифати аломати баҳор, чавонӣ ва шодиву сурур чузъи бисёр истифодашаванда аст (Расми 21а). Барги табиат ҳам ба сифати чузъе, ки композитсияи нақшро пурра ва ҷозибай онро афзун мегардонад, бисёр кор фармуда мешавад. Дар асоси шаклҳои услубигардонии намуди табиӣ баргҳо баргҳои оддӣ ва мураккаб ихтироъ шудаанд. Онҳо шохбарг, кӯшбарг, бисёрбарг, чорбарг (чузъи нақши чорбарга) номида мешаванд.

Дар бораи рамзҳои нақши, ки дар санъати ороиши амалии Ёзбекистон истифода мегарданд, шакли табиӣ ва услубигардонии онҳо тасаввур ҳосил намудед. Акнун ба воситаи услубигардонии маводҳои табиӣ, ки ба шумо ошно ҳастанд, чузъҳои нақшро кашед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Услубигардонӣ чист?
2. Бо кӯмаки услубигардонӣ ҳосил кардани чузъҳои нақш ба чӣ асос менамояд?
3. Шаклҳои табиӣ услубигардондашуда кадом маънои рамзиро ҳосил менамоянд?
4. Шумо боз кадом шаклҳои табиӣ услубӣ гардонда, чузъҳои нақшро ҳосил мекардед? Аз ин хусус фикр карда бинед.

Вазифаи ҳонагӣ:

Композитсияи нақши мустақилро таҳия созед ва онро дар ранг иҷро намоед.

МАВЗӢИ 7

НИЗОМИ ОБРАЗНОКИ САНЪАТИ ОРОИШИ АМАЛӢ

Шаклҳои мухталифи геометрӣ, ки дар намунаҳои нақш истифода бурда мешаванд, дорои маънои рамзианд. Чор кунча маънои боварино медиҳад. Ба ҳамдигар ҷафс карда дӯхтаву бофта ва кашида шуда бошанд, мустаҳкамӣ иморати аз хишт сохташуда, дар он хотирҷамъ ҳаёт ба сар бурдани инсонро ифода мекунад. Аз ҳамин сабаб дар нақшҳо гулҳо, роҳҳо-чузъҳои ислимӣ, шаклҳои геометрие, ки дар гирех истифода мегарданд, бо якдигар омехта гардида тасвир мегарданд. Сабабаш ҳамин, ки ҳаёти инсонҳо бо ҳамдигар алоқаманд мебошад: дар як сайёра, як мамлакат, як мактаб, як синф, як ташкилот, як оила ҳаёт ба сар мебаранд, меҳнат мекунанд, таҳсил менамоянд.

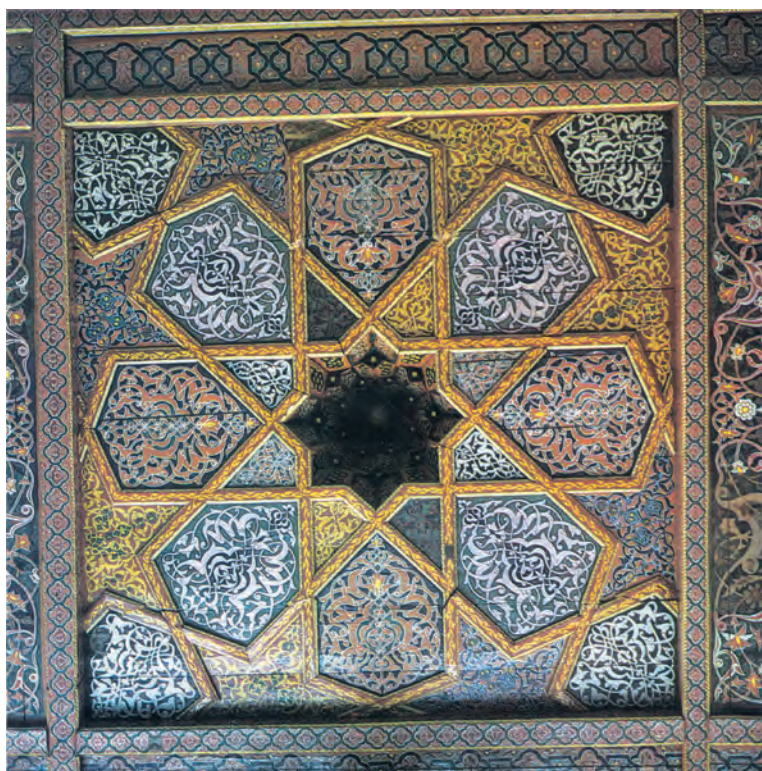

Расми 24. Нақши Фарғона. Ҳўқанд. Аввали садаи XIX.

Дар санъати наққошӣ чоркунҷаи тарафҳояш квадрат (лотинии квадратис, арабии мураббаъ) – рамзи абадият, равшанӣ; ромб – Модар-Ватан; ситораи панҷгӯшадор-рамзи гузаранда будани дунё; офтоб – рамзи ҳаётҳо; абр, оташ – рамзи ғалаба; гирдогирд-бахт, аз ниятҳои бад баргардондани инсонҳо, хилол (нимамоҳ), паррандаи Ҳумо – рамзи бахту иқбол, моҳи навбаромада – рамзи мусалмонӣ; қаламфур – аз чашмони бад нигоҳ доштан; себ – муҳаббат, булбул -садоқат; кабӯтари сафед – сулҳу осоиш, чуғз-хушёрӣ, рӯбоҳ-айёрӣ, маккорӣ, шер-мардӣ, часорат, оҳу-нозукӣ, зебогӣ, беҳимоягиро мефаҳмонад.

Рангҳое, ки дар санъати ороиши амалии халқӣ истифода бурда мешаванд, маъно ва мазмуни ба худ хосро доранд. Ранги сиёҳ маънои мотам, зард – чудой, сафед – мусаффоғӣ, тозагӣ, равшанӣ, бахт; нилгун – эътиқоди олай, кабуд – осмони мусаффо, осоиш; сурх – ғалаба, шодиву сурур ва хурсандӣ; сабз – модар – табиатро ифода мекунанд.

Шаклҳои рамзие, ки дар санъати ороиши амалӣ истифода мегарданд ва маънои онҳо чун зиндагонии инсон таърихӣ ва рангоранг буда, бо ҳаёти инсон вобаста аст. Азбаски ҳаёти инсон, тарзи зиндагонӣ, шароити

Расми 25. Нақши Хева. Нимаи якуми садаи XIX.

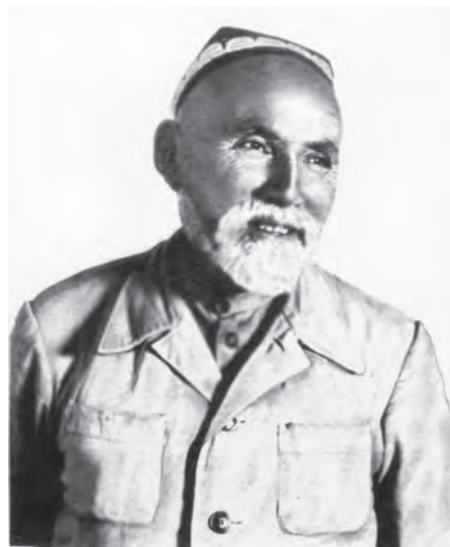
Расми 26. Нақши Тошканд. Нимаи якуми садаи XX.

маҳаллӣ мухталиф гардидааст, шаклҳои рамзие, ки дар санъати амалӣ истифода гардидаанд, рангу усулҳои тасвирӣ ҳам мухталиф мебошад. Барои мисол санъати наққоширо мегирем. Дар он мактабҳои нақши Фарғона, Хева ва Тошканд мавҷуданд. Дар онҳо баробари хусусиятҳои санъати амалии халқи ўзбек хусусиятҳои хоси маҳаллӣ низ мавҷуд аст.

Ба худ хос будани услуби композитсионӣ ва рангмолии мактабҳои мазкурро дар Фарғона ҳам дидан мумкин аст. Дар мактаби Фарғона канори нақшҳо хушрӯ, гирдогирд карда шуда, рангҳояш бошад, бо навъҳои рангашон баланди сурху сабз оро дода шудаанд. Дар Хоразм бошад, устоён-мусаввирон рӯйи нақшро бо навароҳ ва гунча, ҳамчунин бо нақшҳои геометрӣ пурра карда, асосан бо рангҳои осмонӣ зебогӣ офаридаанд. Дар нақшҳои мактаби Тошканд бошад, қатъӣ будани композитсияи рангҳо, чузъҳои нақшҳо, махсусан гулҳо, баргҳо бо меҳр оро дода шуданашон онҳоро қозибанок мегарданд. Онҳо барои истифода бурдани намуди гуногуни баргҳои якхела бисёр диққату эътибор додаанд.

Дар бобати инкишофи тақомулёбии мактаби наққошии Тошканд Ёқубҷон Рауфов, Тоҳир Тўхтаҳўчаев, Ҷалил Ҳақимов, Анвар Илҳомов барин мусаввирон, Тошпўлод Арслонқулов, Маҳмуд Усмонов, Ортик Файзиев барин қандакорони болои ҷўбу гач хизмати қалон кардаанд.

Тошпўлод Арслонқулов (1882–1962) (расми 27). Гачқор. Мусаввири мардумии Ўзбекистон (1944), лауреати Мукофоти давлатӣ (1948),

**Расми 27. Устои ганҷор
Тошпўлод Арслонқулов.**

бо чанд ордену медалҳо тақдир гардидааст. Дар оро додани як қатор, биноҳои маданӣ, машиӣ ва маъмурӣ, аз он ҷумла дар аввали садаи ХХ хонаҳои хусусӣ, баъдтар бинои Театри драмии ўзбек ба номи Аброр Ҳидоят, бинои Театри давлатии қалони академики опера ва балети ба номи Алишери Навоӣ иштирок намудааст.

Дар мактаби наққошии Хева бошад, Ота Полвонов, Абдулло Болтаев, Рўзимат Машарипов, Одамбой Ёқубовҳо бо асарҳои худ мероси бойи маданӣ гузоштаанд.

Ба вақилони мактаби наққошии Фарғона ба ғайр аз махсусияти баён-

гардида ҳолати истифода бурдани анъанаҳои мактабҳои наққошии Тошканд ва Фарғона дучор меояд. Сайидмахмуд Норқўзиев, Абдуганӣ Абдуллоев, Асқар Акбаров, Қодирҷон Ҳайдаров барин устоён на танҳо дар Ўзбекистон, балки дар як қатор мамлакатҳои хориҷ ҳам санъати ноёби худро намоиш додаанд.

Устои бухорогӣ Ширин Муродов, устои самарқандӣ Усто Қулӣ Ҷалилов, Усто Шамсиддин Ҷалиловҳо дар бисёр биноҳои таъиноти маданияву маишии мамлакатамон иштирок намуда, наққош, гачкор ва қандакорони машҳур ҷўб ба ҳисоб мераванд.

Усто Ширин Муродов (1879–1957) (Расми 28). дар шаҳри Бухоро дар оилаи устои гачкор дида ба дунё кушодааст. Узви ифтихории Фарҳангистони улуми Ўзбекистон (соли 1943), лауреати Мукофоти давлатӣ (соли 1948), бо як қатор ордену медалҳо тақдир гардидааст. Дар таъмири бисёр обидаҳои қадимаи меъмории Бухоро, Самарқанд, аз он ҷумла, дар сохтану тармиши обидаи Ситораи Моҳи Хоссаи Бухоро, бинои Театри драмаи мусиқии ба номи Муқимии Тошканд, Театри Калони давлати академии опера ва балети ба номи Навоӣ иштирок намудааст.

Расми 28. Устои ганҷкор Ширин Муродов.

Қодирҷон Ҳайдаров (1899–1983) (расми 29). Дар шаҳри Қўқанд таваллуд ёфтааст. Мусаввири мардумии Ўзбекистон, лауреати Мукофоти давлатӣ. Асарҳояш дар Осорхонаи таърихи Ўзбекистон, Осорхонаи санъати амалии халқ маҳфузанд. Вай дарҳои қандакорикардаи осорхонаи таърих, толори намоишгоҳи Фарҳангистони ҳунарҳои зебои Ўзбекистонро сохтааст.

Дар бораи ҷузъҳои нақшҳо, ки дар санъати амалии халқи Ўзбекистон истифода мегарданд, шаклҳои табиӣ

Расми 29. Устои қандакории болии ҷўб Қодирҷон Ҳайдаров.

**Расми 30. Идомадихандаи
мактаби Қодирчон Ҳайдаров,
Устои мардумии Ўзбекистон,
Қаҳрамони Ўзбекистон
Абдуганӣ Абдуллоев.**

ва услуби шудаи он, аломати рамзӣ ва мазмуни чузъҳои нақшҳо тасаввур ҳосил намуда, оиди устоёни санъати амалӣ-наққошон, гачкорон, чӯбкорон маълумот гирифтед. Дар асоси таассурот ва дониши омӯхтаатон ба тарзи мустақил композитсияҳои нақш тартиб диҳед. Шакли онро ба (ба доира, квадрат, даруни роҳ) тарзи ихтиёрӣ гирифтатон мумкин. Ба шаклҳои рамзии композитсияи нақшҳо, ба ҳамдигар мутаносиб шудани рангҳояшон эътибор диҳед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Дар оро додани санъати ороиши амалии халқи Ўзбекистон чӣ гуна шаклҳои табиӣ истифода мегарданд?
2. Шаклҳо ва маъноҳои рамзии рангҳоро, ки дар санъати ороиши амалии халқи истифода мегарданд, эзоҳ диҳед.
3. Дар навъҳои кандакорӣ гачу чӯб ва наққошии санъати ороиши амалии халқи Ўзбекистон чӣ гуна мактабҳо

мавҷуданд?

4. Кадом обидаҳои меъмуриеро медонед, ки онҳоро устоёни халқӣ таъмир кардаанд ва ё дар сохтмонаш иштирок намудаанд?

Вазифаи хонагӣ:

Худатон композитсияи нақшро таҳия созед.

МАВЗӢИ 8

ШАКЛ ВА МАЗМУНИ САНЪАТИ ОРОИШИ АМАЛӢ

Санъати ороиши амалии халқи ўзбек сараввал бо танасуби шаклу мазмунаш зебо мебошад. Мутаносибии мазкурро дар гачу чӯбкорӣ, кулолгарии бадеӣ, дигар навъҳои санъати амалӣ дидан мумкин аст.

Мутаносибии шаклу мазмун махсусан, дар кулолгарии бадеӣ, кандакорӣ, мисгарӣ аҳамияти алоҳида касб мекунад. Барои чӣ маҳз

**Расми 31. Намунаҳои кулолгарии бадеии Ўзбекистон.
а) Самарқанд; б) Риштон, Ғурумсарой; в) Хева.**

хумҳо аз лой тайёр карда шуданашонро оё фикр кардаед? Барои чӣ ба он аз хоки махсус лой тайёр мегардад, чаро аз он то тайёр кардани чизи сафолӣ чараёни маълуми тахнологӣ ба иҷро расонда мешавад? Барои чӣ сохти конструктиви кӯза дар ҳамин намуд ҳал гардидааст? Онҳо ҳам аз ҷиҳати шакл ҳар хел мешаванд-ку! Ва ин ҳархелагӣ, пеш аз ҳама, аз вазифаи онҳо бармеояд.

Кӯзаҳо ашӯи аз ҳама қадимаи ҳаёти маишӣ ба ҳисоб мераванд. Боқимондаҳои чизҳои сафолӣ қадима дар ҷойҳои таърихии Ўзбекистон, аз қабилҳои Тупроққалъа, Холчаён, Болаликтепа дар натиҷаи гузарондани ҳафриётҳо (ҷустуҷӯи археологӣ) ба даст омадаанд. Баъзеи онҳо ҳазор сол муқаддам сохта шудаанд. Аз ин мебарояд, ки намунаҳои шаклашон ба мо маълуми кулолгарӣ – лаганҳо, косаҳо, ҷойнику пиёлаҳо, кӯза ва хумҳо дар давоми ҳазорсолаҳо нигоҳ дошта шудаанд.

Онҳо аз маҳорати баланди бадеии аҷдоди мо гувоҳӣ медиҳад.

Аз кӯзаҳо падару модаронамон барои нигоҳ доштани об, шарбат, ғалла, равған истифода бурдаанд. Онҳо, қатъи назар аз қадом мавод тайёр шуданашон (лой, ҷӯб, оҳан, санг), барои истифода созгор буданд, баробари ин ба намуди эстетикӣ он ҳам эътибори алоҳида нигаронда шуда буд. Аз ҳамин сабаб кулолгарӣ яке аз соҳаҳои санъати амалӣ ба ҳисоб меравад. Акнун бошад, техника ва технологияи замонавӣ барои иҷрои вазифаҳои мазкур зарфҳои қулайро истехсол

**Расми 32. Вакили авлоди
хафтуми сулолаи кулолони
риштонӣ Фирдавс Юсупов.**

**Расми 33. Устои мардумии
Ўзбекистон Муҳиддин Раҳимов.**

мекунад, ба кулолгарӣ сараввал ҳамчун як навъи санъат нигоҳ карда мешавад. Санъати кулолгарии Ўзбекистон бо умумияти худ, махсусияти мактабҳои мухталифи он зебост. Устоёни Риштон, Гурумсарой, Хонқо бо нақшҳои ислимии рангашон осмониву кабуд, устоёни Тошканд, Шаҳрисабз, Ғиждувон ва Деҳнав бо истифодаи рангҳои сурх, зард ва чигарранг машхуранд (расмҳои 31-а, б, в). Дар санъати кулолгарӣ шаклҳои услубигардоние, ки дар санъати амалӣ маънои рамзиро касб менамоянд, истифода мегарданд.

Дар санъати кулолгарии Ўзбекистон Раҳимбердӣ Матҷонови хевағӣ, Туроб Шералиев, Муҳиддин Раҳимов, Акбар Раҳимови тошкандӣ, Рустам Усмонов, Музаффар Саидови риштонӣ, Маҳкам Облоқулов, Абдураҳим Мухторови самарқандӣ, аз деҳаи Уба Ҳамро Раҳимовҳо асарҳои дараҷаи бадеиашон ниҳоят баландро офаридаанд. Аз хусуси маҳорати кулолгарони Ўзбекистон афсонаҳо бофта, дар асоси онҳо филмҳо таҳия шудаанд. (Филми «Ҷини панҷум»-ро ба хотир оваред).

Муҳиддин Раҳимов (1903–1988). (Расми 33), устои машхури кулолгари тошкандӣ. Мусаввири мардумии Ўзбекистон, номзади илмҳои санъатшиносӣ, лауреати Мукофоти давлатӣ, соҳиби ордену медалҳо. Дар тармими обидаҳои таърихиву меъморӣ Бухоро, Самарқанд иштирок намудааст. Асарҳояш дар як қатор осорхонаҳои ҷаҳон маҳфузанд.

Фаъолияти ўро писараш – Мусаввири мардумии Ўзбекистон Акбар Раҳимов ва наберааш Алишер Раҳимов давом медиҳанд.

Расми 34. Намунаи маҳсулоти заргарӣ.

Мутаносибии шакл ва мазмунро дар навъи кандакории санъати амалӣ ҳам дидан мумкин аст. Чойник, кӯзаи мисин, қумғон, обдаста барин ашӯҳо аз тарафи устоёни халқӣ сохта, бо кандани нақш зиннат дода шудаанд. Дар санъати мисгарии Ўзбекистон мактабҳои Тошканд, Фарғона, Самарқанд, Хоразм, Шахрисабз мавҷуд аст.

Мутаносибии шаклу мазмун бо намуди нозук, дар он истифода бурдани шаклҳои мухталифи рамзӣ дар санъати заргарӣ ҳам ба чашм меҳӯрад (Расми 34).

*Расми 34. Офтоба. Хўканд.
Соли 1976.*

*Расми 35. Офтоба. Самарқанд.
Охири садаи XVII.*

Пеш аз огози машғулиятҳои амалӣ сохти маҳсулоти санъати амалиро ба хотир оваред, ки дар китоб иншо гардидааст, худатон дар рӯзгор истифода бурда, дар дигар китобу маҷаллаҳо муоина кардаед. Шумо ба онҳо чӣ гуна иловаҳо дароварданатон мумкин. Дар ҳамин хусус фикр ронед. Баъд ба кори амалӣ гузаштанатон мумкин аст. Шакли маҳсулоти ояндаро хуб дар хотир доред ва онро дар қоғаз кашед. Барои мисол, баро ҳал кардани шакли вазаер, ки вазифаи гулдонро ба ҷо меоварад, барои кадом гулҳо пешбинӣ гардидани он ба ҳисоб гирифта мешавад. Агар он барои гузоштани 3–5 дона гули мехак пешбин гардида бошад, шакли он ба гули мехак – мквофиқ қисми болоияш дароз, даҳонаш борик шуданаш мувофиқи мақсад аст. Дар ҳамон сурат вай якҷоя бо гули мехак ҷозибанокӣ пайдо мекунад. Баръакс, ба гулҳое, ки пояшон кӯтоҳ, баргҳояшон пароканда мебошанд, баргшакл шудани гулдон айни муддао мегардад.

Донишомӯзони гурӯҳи дуҷум композитсияҳои нақшини дар синфҳои поёнӣ омӯхташонро эҷодкорона истифода бурда, барои қутӣ композитсияи нақшро бояд офаранд. Аз рӯи моҳияти самти супориш ба нишондодҳои омӯзгоронатон амал намоед.

Супоришҳои ҳарду шаклро мустақилона давом медиҳад, яъне баробари хушкондани кӯза рӯйи онро бо рангҳои акварел, гуаш ва темпера оро дода, пардозӣ бадеӣ медиҳед. Баъди бо ранг коркарди композитсияи нақш, ки мувофиқи қуттӣ тайёр гардидааст, чандин маротиба лок карда мешавад. Ҳардуи он ба сифати асари хурди санъат дар осорхонаи мактаб нигоҳдорӣ шавад ва ё ҳамчун тухфа мумкин аст тақдим гардиданд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Дар вазифаҳои таърихӣ ва замонавии намунаҳои санъати кулолгарӣ чӣ гуна умумият ва тафовут ҳаст?
2. Дар санъати кулолгарии Ўзбекистон кадом самтҳо (марказҳо) мавҷуданд? Ба худ хос будани онҳоро бо чӣ тавзеҳ медиҳед?
3. Аз кулол гарон ва мисгарони машҳури Ўзбекистон кихоро медонед?

Вазифаи ҳонагӣ:

Шакл ва нақши бадеии анҷоми санъати амалии дар масканатон бударо таҳлил намоед ва ба ҳамсинфон нақл кунед.

МАВЗӢИ 9

САНЪАТИ ДИЗАЙН

Мутахассисонеро, ки лоиҳаи маҳсулотро меофаранд, устоёни дизайн, мусаввирони дизайн ё худ мухтасар дизайнерҳо меноманд. Санъати дизайнерӣ аз қадим арзи амал карда, инкишоф ёфтааст. Дар солҳои 20–30-юми садаи ХХ иборати «дизайн» ба муомилот даромад. Он калимаи англисӣ буда, маъноҳои «хат», «лоиҳа», «расм»-ро мефаҳмонанд. Дизайн навъи махсуси фаъолият, соҳаи санъат буда, сохтору тайёршавии маҳсулотро, меомӯзонад. Дизайнер ба маҳсулоти тайёршаванда аз талаби одамои, ривочи давр ва технологияи он истифода бурда, санъати офаридани намуна маҳсулоти созгор, сода, арзон ва зебо дар назар дошта мешавад. Имрӯзҳо аз

*Расми 36. Дизайни либос.
Аз коллексияи «ЛАЛИ».*

Расми 37-а. Дизайни интерйери хона.

Расми 37-б. Дизайни ландшафт.

Расми 37-в. Дизайни ландшафт. Макет.

моделҳои нави мошинҳо, мебел, зарфҳо, дастгоҳи мухталиф сар карда, то маҳсулоти рӯзмарра тақомул ёфта, коғазҳои оддӣ конфетпечон, ки баъзан эътибор намедихед, маркахо, этикеткаҳои оддӣ, ки ба пойафзорҳо часпонда мешаванд, тамгаи ҳар як маҳсулот, ранги интихобшуда, ашёи хоми истифодагардида ҳамаи он маҳсули меҳнати дизайнер мебошанд.

Мусаввир-дизайн бояд донанд, ки маҳсулот дар кучо ва чӣ тавр истифода мегардад ва, аз ин рӯ, шакл, ҳаҷми он, маводашро интихоб

Расми 38-а. Нақшаи ҳаллу фасли рангаи дизайни либос.

Расми 38-б. Дизайни автомобил.

намояд. Аз ин рӯ дизайнер соҳаи лоиҳакашӣ, психология, муҳандисӣ, сотсиология, иқтисодро фаҳмида, шароити бозаргониро бояд хуб донад, ба рақобат тобовар будани ҳар як маҳсулоти офаридаашро бояд таъмин намояд.

Дизайн бо истеҳсолоти саноатӣ узван пайваст мебошад. Дар саноат бошад, якбора бисёр маҳсулот истеҳсол мегардад. Он бояд ба бисёриҳо – марду занон, мӯйсафеду ҷавонон, зиёвӯ коргарон маъқул ояд. Ба он тавассути назорат, ҷустуҷӯ, омӯзиши талабот муваффақ гардидан мумкин аст. Дар мамлакатамон омӯзиши талабу дархостҳо нисбати дастгоҳҳо, воситаҳои нақлиёт, талаб ба маҳсулоти маишӣ аз ҷиҳати илмӣ аз соли 1960 оғоз ёфтааст. Дар назди корхонаҳои калон гурӯҳҳои лоиҳакашӣ ташкил ёфтанд, пажӯҳишгоҳҳои махсуси лоиҳакашӣ ба фаъолият шурӯъ намуданд. Баъди ба даст омадани истиқлолият дар республикаамон дизайнерҳо дар донишкадаҳои таълими олии ва миёнаи махсус тайёр карда мешаванд.

Имрӯзо дар республикаамон санъати дизайн марҳилаи нави таракқиети худро аз сар мегузаронад. Мамлакатамон ба давлате мубаддал меёбад, ки ба дунё маҳсулоти тайёрро мебарорад. Мошинҳо,

*Расми 39-а. Дизайни либос бо
ҷузъи гулдаста.*

*Расми 39-б. Дизайни либос бо
ҷузъи шапарак.*

дастгоҳҳои нав ба нав, дигар молҳои саноатӣ ба бозорҳои ҷаҳон роҳ пеш гирифтанд. Ва он далели раднопазир мебошад. Аз ин рӯ, дизайнро бе ягон муҳобот рамзи тараққиёт, оинаи замон номидан мумкин аст. Баъди ҳосил кардани маълумот оиди санъати дизайн ба фаъолияти эҷодии амалӣ шурӯъ карданатон мумкин. Мувофиқи шавқу завқатон бо дизайни либос, ҳамчунин дизайни автомобил кор кардан тақлиф карда мешавад. Хонаро дар асоси талаби санъати дизайн чиҳозонед.

Хонаро дар асоси талаби санъати дизайн чиҳозанидан, ин пеш аз ба машқ гузаштан аз муайян кардани ба ҷӣ пешбинӣ гардидани ғояи асосӣ шурӯъ мешавад. Масалан, хонахоёро, ки худатон зиндагонӣ мекунад, аз назар гузаронед, хонаҳои дӯстонатонро ба хотир оваред. Ороиш додани меҳмонхона, дарсхона ва хонаи арӯсро қиёс намоед. Агар эътибор дода бошед, ҳар як хона мувофиқи вазифааш ородода ва чиҳозонида шудааст. Яке аз вариантҳои супориши ба шумо тақлифгардида аз рӯйи дизайни хона, дизайни либос, дизайни автомобил якчанд ангороҳоро кор кардан, баъд ғояро бо қалам тасвир намуда ранг молиданатон мумкин.

Дизайни либос дар санъати дизайни замонавӣ бо ғаковати воситаҳои тасвириву ифодавии худ фарқ мекунад. Зеро дизайни либос бо шакл, ранг, рангорангии худ ба дизайнер имконияти калонро фароҳам меоварад. Дизайнер чун мусаввир ба лоихаи дизайни либос эскизҳо, нақшаи пешакӣ кор карда, варианти воситаи композитсия (Расми 38, а) ҳамчунин ифодаи рамзиро истифода мебарад. Дар расмҳои 39 а, б ангороҳии ба гулдаста ва шапарак қиёсгардида тасвир ёфтаанд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Мазмуни луғавӣ ва моҳияти ибораи «Дизайн» дар чист?
2. Санъати дизайн ҷӣ гуна санъат аст ва он кай пайдо шудааст?
3. Вақте ки дизайни либос мегӯем, чиро фикр мекунем?
4. Санъати дизайн дар Ўзбекистон аз кадом вақт боз инкишоф меёбад?

Вазифаи хонагӣ:

Ба самти ба завқатон мувофиқ ангораи дизайни анҷомро кор кунед.

ЧОРЯКИ СЕЮМ

МАВЗЎИ 10

ЁДГОРИҲОИ МЕЪМОРИИ ЎЗБЕКИСТОН

Меъморӣ – санъатест, ки аз ҳаёти рӯзмарраи инсон ҷудонопазир мебошад. Меъморӣ чун дигар ҳелҳои санъат таърихи давлат, мавқеи маданӣ-маиширо дар худ акс мекунонад, тарзи ҳаёти халқ, нигоҳи эстетикиро дар шаклҳои ҳаҷмнок ифода мекунад. Аз ҳамин сабаб ба он ҳамчун солномаи воқеаҳои таърихӣ, оинаи давр муносибат карда мешавад.

Ўзбекистон кишварест, ки аз ёдгориҳои меъморӣ ғанӣ мебошад. Дар ин ҷо аз замонҳои қадим санъати меъморӣ тараққӣ кардааст. Одамон сараввал баробари дар ғорҳо умр ба сар бурдан дар рӯи замин ҳам истиқоматгоҳҳо сохтаанд. Аз лой ва хиштҳои мухталифи хом истифода бурда, хонаҳо бунёд кардаанд. Девор, фарши хонаро андова кардаанд, ранг дода, хонаҳоро оро додаанд. Дар охири неолит (марҳалаи охирини давраи санг 6–4 ҳазорсолаи пеш аз мелод) дар сарзамини Ўзбекистон дар заминаи сохтмони қалъатепшаҳо шахр ва шахру давлатҳо инкишоф ёфтанд. Ана дар ҳамин шахру давлатҳо маҷмӯҳои меъморӣ бунёд гардиданд.

Давраҳои қадим ва марҳалаи аввали феодализми меъмории Ўзбекистон ҳам аз обидаҳои меъморӣ бой буданд. Дар ин давраҳо ғояҳои нави меъморӣ пайдо гардиданд, маҷмӯҳои муқтадирӣ меъморӣ, композитсияҳои мавзӯгии мусаввирӣ, асарҳои пурмаҳобати ҳайкалтарошӣ офарида шуданд. Қасру саройҳои феодалҳо, қасрҳои сарватмандон дар шахру берун аз шахрҳо ба вуҷуд омаданд. Ҷиҳати ба худ хоси меъмории даври мазкур дар сохтмони сарою қасрҳо, кӯшкҳо

ҳис мегардад. Ин сарою қасрҳо аз марказҳои аввалаи бадеиву маданӣ хеле дар канор буда, асосан ба сифати истиқоматгоҳи деҳқон-феодал пайдо шуд. Онҳо бо деворҳои мустақил ихота ёфтанд. Дар атрофи ана ҳамин сарою қасрҳо истиқоматгоҳҳо, бозорҳо ба вучуд омаданд. Баробари гузаштани вақт ана ҳамин заминҳо ҳам бо девори гафс ихота гардиданд.

Мархилаи нави санъати меъмории Ўзбекистон ба даври феодализми мутаракқӣ рост омад. Ана дар ҳамин давр Ўзбекистон ба ҷаҳон олимони бузургаро дод. Дар меъмории биноҳои шаклан нав, гоҷҳои тозаӣ эҷодӣ ба вучуд омаданд. Ҳаёти шаҳр ба рабобат кӯчид. Дар ҳамин ҷо бозорҳои серодам пайдо гаштанд. Дар шафати растаҳои савдо ҷамоаҳои хунармандон ба вучуд омаданд. Дар шаҳрҳо ва берун аз ҳудуди онҳо биноҳои ҷамоатӣ ва истиқоматгоҳҳои бисёре сохта шуданд. Дар ин сохтмонҳо оҳиста-оҳиста нишонаҳои меъмории ба дини ислом марбут пайдо гардид, дар бобати муайян кардани қиёфаи шаҳр мавқеи калон пайдо намуданд. Сохтмони масҷид бо бунёди биноҳои динии вобастаи дигар динҳо қатъ гардид. Дар ҳамин давр хелҳои масҷидҳо ба вучуд омада, масҷидҳои ҷомеъ ва гузарҳо, ҳамчунин дар канори шаҳрҳо намозгоҳҳо қад кашиданд. Барои намозхонӣ сохтани манора ҳам маҳсули ҳамон давр мебошад. Сохтмони даргоҳҳои таълимӣ – мадрасаҳо ҳам вусъат ёфтанд. Хонадонҳои алоҳида дар масҷиду мадрасаҳо, шафати онҳо сохта шуданд. Чунин хонадонҳо бештар дар Самарқанд, Бухоро вомехӯранд. Дар чорроҳаҳои савдо бунёд гардидани гумбазҳои савдои чорсӯ, дар назди дарвозаҳо сохтани корвонсароӣҳо, ҳамчунин дар шаҳр ва берун аз ҳудуди он сохтмони мақбараҳо маҳсули самти нави ба худ хоси ана ҳамин давраи меъмории мебошад. Алалхусус, дар сохтмони мақбараҳо истифода бурдани қомебиҳои санъати ороишӣ ифодаи худро ёфт. Пайдо шудани тоқи нӯгдор ҳам аз тағйир ёфтани санъати меъмории гувоҳӣ меод. Сохтмони манора ҳам ба ҳукми анъана даромад.

Дар давраи Темур ва Теуриён санъати меъмории хеле инкишоф ёфт. Дар ин давра маҷмӯҳои бузурги мураккаби меъмории, ки бори аввал дар меъмории ба вучуд омаданд, мавқеи калонро инғол намуд. Ёдгориҳои меъморию бо қошинҳои ранга оро додан аҳамияти калони бадеӣ-эстетикӣ касб намуд. Албатта, нақшу нигори ранга дар меъмории Осиёи Миёна ҳам буд. Лекин дар садаи XIV дохили бино, алахусус пардозӣ берунаи усули мазкур мавқеи калон пайдо намуд. Қошинҳои рангае, ки аз тахтачаҳои сирдори сафолӣ тайёр шуда буданд, дар охири садаи XIV васеъ паҳн гардид. Амир Темур нафақат дар шаҳри азизаш

Расми 40. Самарқанд. Мақбараи Шоҳи Зинда.

Кеш ва пойтахти давлаташ Самарқанд, балки дар сарзамине, ки дар зери тасарруфаш буд, биноҳои боҳашамат созонд.

Меъмории давраи Темур ва Темуриёнро бидуни маҷмӯи меъмории Шоҳи Зинда тасаввур кардан мумкин нест. Маҷмӯъ, ки дар шафати Афросиёби афсонавӣ ҷойгир аст, ба ҷойи мақбараҳое, ки дар садаҳои XI–XII вучуд доштанд, сохта шуд. Мувофиқи афсонаҳо дар ин ҷо мақбараи авлиё Қусам ибни Аббос буда, гӯё дар ҳамин маҳал зинда гашта, ба зери замин рафта, то охираат дар ҳамин ҷо зиндагонӣ мекардааст.

«Шоҳи Зинда» аз ҳамин ҷо гирифта шудааст. Намуди ҳозираи Шоҳи Зинда дар асри XIV нимаи аввали садаи XV ба вучуд омадааст. Он аз пештоқе оғоз меёбад, ки солҳои 1434–1435 аз тарафи Улуғбек созонда шудааст. Дар даври Улуғбек як қатор ёдгориҳои меъморие сохта шуданд, ки дар санъати меъморӣ нодир ба ҳисоб мераванд. Мадрасаи Улуғбек, расадхона аз ҳамин ҷумлаанд. Расадхонаи Улуғбек сеошёна буда, қисми дохилиаш бо расмҳо оро дода шудаанд. Дар он манзараҳои табиат бештар ҷойгир шудаанд.

Дар давраи Шайбониён Бухоро ба яке аз шаҳрҳои бузурги Осиёи Марказӣ мубаддал шуд. Дар шаҳр чун монанди биноҳое, ки дар давраи Темуриён сохта шуда буданд, биноҳои пуршаҳомат қад кашиданд.

Кӯшмадрасаҳое қад кашиданд, ки пештоқашон муқобили ҳамдигар буданд. Аз ансамблҳои марказии Бухоро Масҷиди калони ҷомеъ ва мадрасаи Мири Араб бо ҳамин усул барпо шудаанд. Ялангӯш ном амалдоре, ки дар хизмати Имонқулихон буд, ба сохтмонҳои бузурги Самарқанд сару сарварӣ намудааст. Аз ҳисоби маблағи ӯ майдони Регистон пурра таҷдид ёфт. Вай дар шафати мадрасаи Улугбек мадрасаи Шердор ва дар паҳлуи он мадрасаи Тиллокорино бунёд намудааст. Пештоқи мадрасаи Шердор бо намунаҳои санъати тасвирӣ ва амалӣ, ҳамчунин хаттотӣ оро дода шудааст. Дар асри XIV дар наздикии Бухоро маҷмӯи Чор-Бакр, дар Тошканд бошад, мадрасаи Кӯкалдош қад кашидааст.

Охири садаи XVIII аввали садаи XIX ёдгориҳои машҳури Хева намуди анҷомёфтаи худро пайдо карданд. Аз ҳисоби дарвозаву корвонсарой ва мадрасаҳо шаҳр ҳусни нав пайдо намуд. Мақбараи Паҳлавон Маҳмуд, Сангхавлӣ барин ёдгориҳо имрӯзҳо бо нақшу нигор ва зебогашон инсониятро дар ҳайрат меғуздоранд. Манораи Исломиҳӯча ёдгории меъмории аҷибӣ шаҳр ба ҳисоб меравад.

Расми 41. Бухоро. Мақбараи Сомониён.

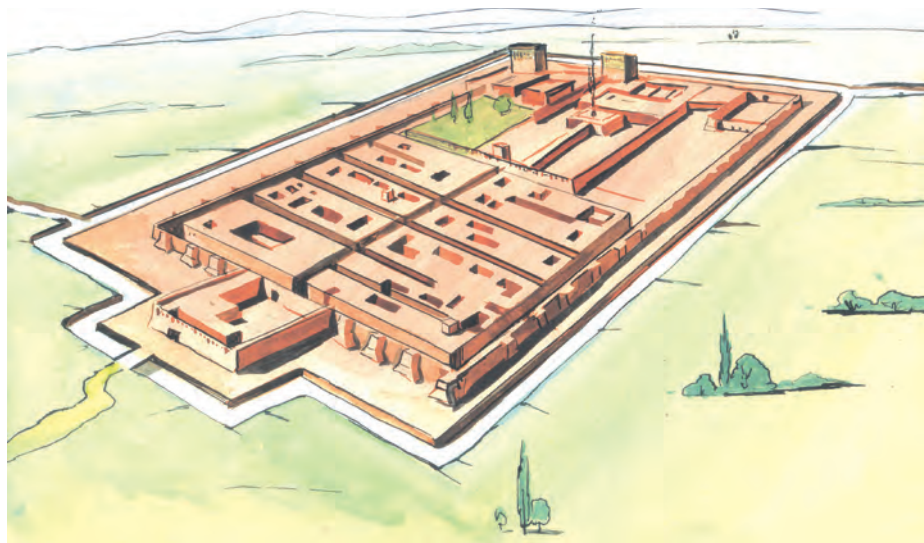
Давлати Хоразм аз асри IV пеш аз мелод ба марҳилаи нави тараққиёти худ расид. Дар садаҳои II–I бошад, давраи гул-гулшукуфонии худро аз сар гузаронд. Тупроққалъа ёдгории муҳими ҳамон давра аст. Қалъа бо девори ғафс ихота гардидааст. Сарой ва ибодатхонаи қалъа аз нақшу нигор саршор буда, пурхашамат сохта шуда, барои ороиши он аз санъати мусаввирӣ ва ҳайкалтарошӣ истифода бурдаанд.

Ёдгории нодири давраи феодализми мутараққӣ мақбараи Сомониён (Расми 41) мебошад. Мақбараи мазкур дар ҳақиқат, ёдгории нодири санъати меъмории ҷаҳонӣ буда, сараввал бо содагӣ ва дақиқии сохт, нисбатан ниҳоят мутаносиб, шакли меъмории девор ниҳоят дар ҳолати нафис, ба якдигар омехта шуданашон фарқ мекунад. Асоси мадраса квадрат (7, 20 x 7, 20) буда, дар чор тараф дари арқдор мавҷуд аст. Мақбара аз берун ба боло як қадар чун кубӣ (мукаабӣ) тангшуда, дар болои он нимдоира гузошта, ба хотири кас дегро меоварад. Сатҳи

Расми 42. Тошканд. Масҷиди Ҳасан имом.

девори берунаи бино бо ҳар хел чиндани хишти пухта аз нигоҳи бадеӣ оро дода шудааст. Хиштҳо гоҳ бо пахлу, гоҳ бо канор чида шуданашон дар сатҳ ҳосил кунондани равшаниву сояро афзун гардонда, хушманзаравиро таъмин сохтааст. Ва ин бозии равшаниву соя баробари тағйир ёфтани офтоб ба навҳо тақсим гардида, ба бино ҷозибанокии нотақроре мебахшанд.

Расми 43. Тупроққалъа.

Расми 44. Самарқанд. Мақбарай Гӯри Мир.

Дар манораи Масҷиди Калони Бухоро имкониятҳои бадеии ҳишт дар бобати муайян кардани нақшу нигори берунаи бино мавқеи калонро ишғол намудааст. Дар асл ҳишт ягона ҷузъе мебошад, ки нақши сатҳи манораро ташкил медиҳад. Аз ҳисоби ҳолати чиндану истодани онҳо сатҳ намуд ва латофати ба худ хосеро пайдо намудааст.

Дурдонаи ҳақиқии меъмории асрҳои миёна мақбарай Темуриён мебошад (Расми 44). Бино аз шакли содаи меъмории – асоси ҳаштқирра, барабан-силлиндр ва гумбази кабудӣ тегадор ташкил ёфтааст. Қисми дохилаи бино ҳам серчилост. Деворҳои дохилаи он бо мармар пардоз дода шудаанд. Нақшҳои кандакоришуда рангин, ҳамчунин оби тилло давондашуда ба қисми дохилии бино ҷайзи алоҳида мебахшанд.

Саволҳои барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом обидаҳои меъмории ҳудуди Ўзбекистони қадимаро медонед? Онҳоро шуморед ва махсусияти ҳар кадомро маънидор созед.
2. Кадоме аз намунаҳои меъмории давраи Темуриёнро медонед?
3. Меъмории бо дигар намудҳои санъат чӣ гуна алоқамандӣ дорад?

Вазифаи ҳонагӣ:

Аз хусуси обидаҳои меъмории ҳудуди истиқоматиатон маводҳо ҷамъ оваред ва ба ҳамсифон ҳикоя кунед.

МАВЗЎИ 11

МЕЪМОРИИ ШАРҚ

Меъмории халқҳои дунё – истиқоматгоҳҳо ва биноҳои ҷамъиятӣ, саройҳо ва дигар ҳамин қабил иншоотҳо бо намуди берунаву дохила, сохти конструктивӣ ва ҳамин қабил чиҳатҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Асоси ҳамаи онро сараввал, тарзи зиндагонии ҳар як халқ, анъанаҳои таърихӣ, шароити иқлими маҳаллиаш ташкил медиҳад.

Намунаҳои меъмории Ўзбекистон ба намудҳои ба худ хоси берунаву дохила, нақшу нигори нотакрор аҳли дунёро дар ҳайрат гузошта меояд. Шумо дар машғулият таҳти унвони «Ёдгориҳои меъмории Ўзбекистон» ба он амин гардидед. Алалхусус, обидаҳои меъмории қадимии шаҳрҳо, аз қабилҳои Самарқанду Бухоро, Хеваву Шаҳрисабз, Тошканд, Қўқанд намунаҳои аз ҳама намоёни меъмории Шарқ ба ҳисоб мераванд.

Боз як чиҳати ба худ хоси меъмории Шарқ – бо нақшу нигори мухталиф оро додани пештоқ, девор, манораҳо, бо ҳуруфи арабӣ зиннат бахшидани он аст. Дар пештоқи мадраси Шердори маҷмӯи Регистони Самарқанд тасвирҳои мушаххас (шер, офтоб, кифои одам) акс ёфта бошанд, дар дигар обидаҳо нақшҳои услуби исломӣ ва гирех, катибаҳо

Расми 45. Самарқанд. Мадрасаи Шердор.

бо услуби сулс иншо гардидаанд. Хамаи онҳоро бо диққат назорат намоед. Ёдгориҳои меъморӣ ҳудуди истиқоматиатон ва нақшҳои онҳо ба хотир оваред. Ва ин намудҳо ба як қисми (фрагмент) композитсияи шарқона, ки мебояд Шумо офаред, мумкин аст мавод шавад. Ҳангоми расмкашӣ оид ба мавзӯи меъморӣ ба мувофиқати шаклу нақши онҳо ба намуди бино, чӣ гуна монандии бино ба муҳити атроф эътибор диҳед. Дар он сурат тасвире, ки Шумо барои композитсияи меъморӣ кашиданиед, ҳаётӣ, боварибахш мебарояд.

Пеш аз оғози фаъолияти амалӣ расмҳои дар китоб овардашуда, ҳамчунин репродуксияҳои асарҳои Лев Буре «Самарқанд. Регистон», «Чойхонаи Бухоро», Павел Бенков «Кӯчаи Шарқона», «Масҷиди Чор Минор», Рашид Темуров «Баҳори Бибиҳонум», «Самарқанд», Алексей Юсуфов «Шоҳи Зинда», Бахтиёр Бобоев «Манзараи Шарқона» ва мураққаи (албоми) ба шаҳрҳои қадимаи Ўзбекистон бахшидашударо ҷамоа шуда аз назар гузаронед ва онҳоро байни ҳам муҳокима намоед. Алалхусус, дар расми унвонаш «Ичан қалъа»-и Ортикалӣ Қозоқов манзараи Шарқ моҳирона тасвир ёфтааст.

Дар асоси таассуроти ҳосилгардида тарҳи шаклҳои ба Шумо маъқулшудаи композитсияи меъморӣ Шарқонаро мекашед, дар асоси

Расми 46. Ортикалӣ Қозоқов. «Ичанқалъа».

он композитсияи хубро ба вучуд оварда, онро бо кӯмаки ранги акварел ё худ пастели ранга ба ичро расонед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ансамбли меъморӣ чист?
2. Маънои ибораи лаҳзаи ансамбли меъмориро маънидод кунед.
3. Дар ҳудуди Ўзбекистон чӣ гуна ансамблҳои меъморӣ ҳастанд?
Онҳоро шуморед.
4. Пештоқ, манораҳо, деворҳои обидаҳои таърихӣ-меъморӣи Ўзбекистон чӣ тавр оро дода шудаанд?

Вазифаи ҳонагӣ:

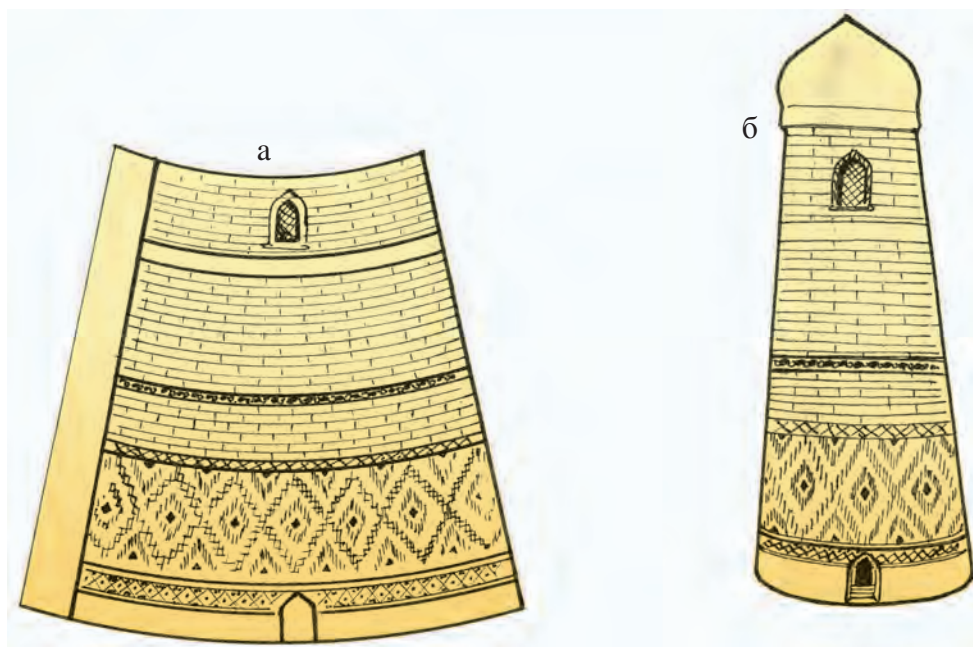
Ангораҳоро оид ба офаридани композитсияи мавзӯи меъморӣи Шарқ, дар асоси онҳо сохтани тарҳи ансамбли меъмориро кор кунед.

МАВЗӯИ 12

ШАҲРИ МАҚБУЛИ МАН

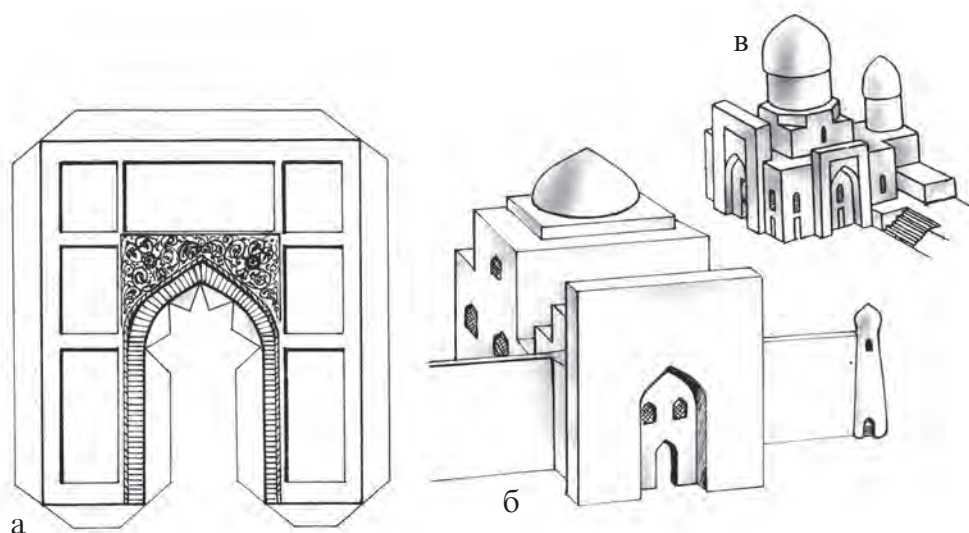
Кишварамон аз ёдгориҳои қадимаи меъморӣ саршор аст. Шумоён бо теъдоди (шумораи) зиёд мавҷуд будани ёдгориҳои қадимаи меъмориро дар шаҳрҳои Тошканд, Бухоро, Самарқанд, Хева, Қўқанд, Шаҳрисабз, Қаршӣ хуб медонед. Дар байни онҳо мадрасаҳои Кўкалдоши Тошканду Бухоро, ансамбли меъморӣи Регистони шаҳри Самарқанд (мадрасаҳои Улуғбек, Тиллокӯӣ ва Шердор), Оқсаройи Шаҳрисабз, Ўрдаи Худоёрхони Қўқанд дар саросари ҷаҳон машҳуранд. Дар хусуси таърихи офариниши баъзеи онҳо, аз он ҷумла масҷиди Бибиҳонуми шаҳри Самарқанд ривоятҳо мавҷуданд. Шумоён магар онҳоро рафта дидаед ва ё суратҳояшонро тамошо кардаед? Ансамблҳои меъморӣ одатан дар шакли биноҳои яклухт сохта шудаанд. Онҳо асосан аз манораҳо, пештоқҳо, гумбазҳо, арқҳо, панҷараҳо ва ғайра таркиб ёфтаанд. Дар дохили ин қабил обидаҳои меъморӣ одатан масҷид ва мадраса сохта шудаанд. Тадбирҳои таълимӣ ва тарбиявӣ дар онҳо гузаронда шудаанд. Аз ҳамин сабаб хонаҳое, ки машғулият гузаронда мешавад, хучраи истиқоматии донишомӯзон буданд.

Азбаски супориш ҷамоатӣ мебошад, баъзе қисмҳои ансамблҳои меъмориро алоҳида сохта, баъд якҷоя кардан мумкин аст. Шумо яке аз ансамбли меъмориро, ки намунааш оварда шудааст, интихоб карда, тарҳи онро истифода бурданатон мумкин аст. Барои ин коғази ғафс,

Расми 47. Ортикалӣ Қозоқов. Ичан қалъа. Андозаи манора барои кашидани макет (тарх).

картон, қайчӣ, ширеш, кордча, хаткашак ва дигар анҷомҳо зарур мегарданд. Сараввал қисмҳои бароятон маълумро чудо карда мегиред. Онҳо манораҳо, пештоқ, гумбаз, панҷара ва дигар анҷомҳои алоҳида-алоҳида сохташаванда буданашон мумкин.

Расми 48. Сохтани пештоқи бинои шарқона:
а) паҳнои пештоқ; б, в) тархҳои ансамбли меъмории шарқона.

Манора қисми алоҳидаи дар шакли конус сохташаванда аз коғази пурра мебошад. Дар болои он гумбазча, арка ҷойгир мешавад ва ё кушод мемонад.

Манора бо тартиби зайл сохта мешавад. Сараввал дар сатҳи коғази калон тарҳи паҳнои манора (Расми 47-а) кашида, буррида мешавад. Дар ин коғаз-порча нақшу нигори ба обидаҳо хос кор фармуда мешаванд. Онҳо бо кӯмаки рангҳои акварел ё гуаш ба иҷро мерасанд.

Вақте ки ранги нақшу нигори ба сатҳи коғаз кашидашуда хушк мегардад, онро печонда, ба шакли конус меоваред. Баъд ширеш молида мечаспонед. Оқибат намуде, ки дар расм нишон дода шудааст, ҳосил мегардад. Акнун ба қисми болоии он гумбазча аркро насб кардан мумкин. Гумбаз одатан бо ранги кабуд мешавад. Аз нуқтаи болои гумбаз ба паст рахчаҳои як қадар васеъшавандаро бо рангҳои пасту баланд дар асоси қоидаҳои равшаниву сояҳо мегузаронед. Гумбазатон мисли аз хатҳои барҷаста иборат буда менамояд.

Акнун ба сохтани қисми пештоқ, ки маркази ансамбли марказӣ ба ҳисоб меравад, шурӯъ менамоем. Тартиби тайёр кардани он дар расм нишон дода шудааст.

Дар ин ҳолат ба рақамҳои шартан нишондодашудаи мавзӯе, ки кашида мешавад, риоя карда, самти пештоқ тасвир мегардад. Баъд ҷойҳоеро муайян мекунам, ки буридаву қат карда мешаванд. Қисмҳои зиёдатири буррида мепартоянд. Сипас барои ғун кардани маводи паҳнои тайёр шурӯъ намоед. Барои нақшу нигори пештоқи бино газворҳои тайёр, намунаҳои машқҳо аз маҷаллаҳо дар ҳолати алоҳида истифода бурдан мумкин аст.

Акнун қисмҳои ансамблҳои меъморӣ тайёршавандаро чун нишондоди расмҳо дида бароед. Ин намуд кадом ансамбли меъмориро ба хотири Шумо меоварад?

Баробари истифода бурдани ана ҳамин усулҳо бо ҳамсинфонатон лоиҳаи шаҳри дилхоҳ, тарҳи онро ба вучуд оварданатон мумкин аст. Он қасри афсонавӣ, биноҳои замонавӣ шуданаш мумкин аст.

Барои он ки намуди берунаи ансамблҳои меъморӣ ба ҳақиқиашон монанд шаванд, дар сатҳи онҳо истифода бурдани нақшҳои декоративӣ талаб карда мешавад. Барои ин композитсияҳои рангҳои нақшҳои сатҳи обидаҳои қадимаи меъмориро бо диққат дида бароед. Намунаҳои онҳоро кашед. Баъд дар сатҳи тарҳи тайёр барои кашидани нақш мегузаред. Агар коғазҳои ранга ва ё намунаҳои нақшро ёбед, онро ба сатҳи тарҳ часпонед. Одатан, сатҳи ансамбл бо нақшҳои рахшакл оро дода мешаванд. Дар баъзе ҳолатҳо аз композитсияҳои хуби калонҳаҷм истифода бурда мешавад.

Тархҳои ансамбли меъморӣ дар намуди замонавӣ ҳам сохта мешавад. Барои ин биноҳои серошёна, осорхонаҳои босалобат ва намуди ҳамин қабил биноҳо интихоб шуданашон мумкин аст.

Ансамблҳои қадимаи меъмориро бо биноҳои замонавӣ қиёс намоед. Чиҳатҳои монандӣ ва фарқияти байни онҳоро муайян кунед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ансамбли қадимаи меъморӣ бо кадом мақсад сохта шудааст?
2. Кадом ривоятҳоро оид ба сохтмони ансамблҳои меъморӣ хондаед?
Ривоятҳоеро, ки медонед, ба ҳамсинфонатон нақл намоед.
3. Обидаҳои қадимаи меъморӣ аз кадом қисмҳо ташкил ёфтаанд?
4. Оид ба чиҳатҳои монандӣ ва фарқияти меъмории қадимӣ ва замонавӣ нақл кунед.
5. Дар бораи хусуси таърихи сохтмони кадом биноҳои машҳури замонавӣ ва қадимӣ чиҳоро медонед?

Вазифаи ҳонагӣ:

Мустақилона тарҳи биноро созед, ҳамчунин ба он ороиши бадеӣ диҳед.

МАВЗӯИ 13

МАНЗАРАИ МЕЪМОРИ

Дар байни навъу жанрҳои санъати тасвирӣ жанри манзара дар табиат ва муносибатҳои инсонҳо, тасвири кайфият ба имкониятҳои калон соҳиб мебошад. Манзараҳо ҳам чун табиату инсон ба намуди кайфияти мухталиф соҳибанд. Онҳо тасвири рӯзи чароғон, рӯзи абрнок, шомӣ офтобӣ, борон ва барф, манзараи тӯфон, манзараи шаҳр, манзараи деҳа, манзараи кӯҳ шуданаш мумкин. Намунаҳои асарҳои санъати тасвирӣ, ки шинос шудед, ба ғайр аз ин, асарҳои дар жанри манзара эҷодкардаи Иван Шишкин, Исаак Левитан, Алексей Сарасов, Ёрол Тансиқбоев, Николай Карахан, Рашид Темуров, Абдували Муъминов, Анвар Мирсоатовҳоро тамошо ва таҳлил кардан ба Шумо дар бобати муайян кардани аломатҳои манзараи меъморӣ замина фароҳам меоваранд. Дар он ҳонаҳои пасту баланди деҳа, адирҳои кӯҳӣ, дарёву наҳрҳо, намуди иншоотҳои меъморие, ки аз дуру наздик тасвир кардан мумкин аст, дарахтон ва тасвири дигар чузъҳоро мушоҳида мекунем. Пеш аз фаъолияти амалии тасвирӣ

Расми 49. Муртазо Эргашев. Шоҳи Зинда. Зимистон.

нақшҳои шаклҳои худро ба вучуд оваред. Ва он дар намуди мухталиф шуданаш мумкин. Шакли манзараи меъморӣ нишон дода шудааст.

Дар ёд доред: гояву мазмуни асосии тамоми манзара ҳамоҳангии инсон ва табиат мебошад.

Акнун асари дар жанри манзараи меъморӣ эҷодкардаи мусаввиrho таҳлил мекунем. Он асари Рашид Темуров «Баҳори Бибихонум» мебошад.

Мавзӯи асосии асар як объект – масҷиди Бибихонум. Дар мавқеи

Расми 50. Шакли манзараи меъморӣ.

*Расми 51. Ортиқалӣ Қозоқов.
Тирамоҳи Бухоро.*

Расми 52. Рашид Темуров. Баҳор дар Бибихонум.

мобайни асар арки асосӣ тасвир ёфтааст, ки бисёр қисмҳояш валангор гардидааст. Дар мавқеи поён қисми гумбази масҷид акс ёфтааст. Барои дар мавқеи поёни будани онро доништан мусаввир аз пешомади ҳаво пурсамар истифода намудааст. Аз номгузори асар маълум аст, ки мавзӯи асосӣ нишон додани таровати фасли баҳор дар майдони Бибихонум мебошад. Аз ҳамин сабаб дар маркази асар ба пурмаҳобатии обидаи меъмории ҳолати дарахтони гулкардаи пурсалобат ҳамоҳанг тасвир шудаанд. Бо ин мусаввир маротибаи дигар ҳақиқати таърихи ба хотир меоварад. Яъне, ҳар сол ба Бибихонум баҳор омадан мегирад, аз паси солҳо солҳо мегузаранду обидаҳои меъмории бузурги таърихӣ, ки аҷдодамон офаридаанд, асрҳои аср пуршаҳоматии худро намоиш медиҳанд.

Барои боз ҳам равшан тасвир кардани пуршаҳоматии обидаи меъмории ва дарахтон мусаввир аз қадду қомати одамон истифода бурдааст. Агар бо пайкари одамон чен кардани шавед, ниҳоят пуршаҳомат будани мадрасаи Бибихонум аён мегардад.

Мусаввир баробари тасвири инсон барои зиёрат кардани обида аз гӯшаву канори мухталифи дунё мунтазам омадани одамонро таъкид менамояд.

Мо бо шумоён дар мисоли асари мусаввир Р.Темурхонов «Баҳори Бибихонум» оиди намудоршавии манзараи меъморӣ ҳалли композитсиониро мушоҳида кардем. Акнун аз хусуси намудоршавии мухталифи манзараи меъморие, ки худатон дидед ва дар хотир доред, фикр кунед. Пеш аз оғози машғулияти амалӣ тарҳи шаклҳои худиро тартиб диҳед. Ва ин тарҳ манзараи шахр ё деҳа, шаҳри қадима ва замонавӣ, намуди синтези онҳо шуданаш мумкин. Манзараи ҳангоми ғурубкунии офтоб тасвир кардани намуди фақат суроби биноҳо ҳам нисбатан ба осонӣ, алахусус бо пурқуввати таъсиррасонии эмотсионалӣ мумкин аст шуморо шавқманд гардонад. Агар ин расмҳо шуморо шавқманд гардонда бошад, бо ҳамин усул манзара офаридан мумкин аст.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ҷояи асосии манзара чист?
2. Аз мусаввирони манзаранавис кӣҳо ва кадом асарҳояшонро медонед?
3. Умумият ва фарқи ҳаллу фасли тасвиру композитсияи асари Рашид Темуров «Баҳори Бибихонум» аз чӣ иборат аст?

Вазифаи ҳонагӣ:

Оид ба чӯзӣи меъморӣ (субҳ, шом, рӯзи чароғон, рӯзи абрнок) композитсияи манзаравӣ офаред.

ЧОРЯКИ ЧОРУМ

МАВЗЎИ 14

САНЪАТИ КИТОБАТ

Анчоме, ки дар давоми умр ба инсон бештар ҳамроҳӣ мекунад, китоб аст. Он ба мо дар бобати илмомузӣ, истироҳат, мароқовар гузарондани вақти холӣ, ҳангоме ки ба ягон чиз эҳтиёҷманд мегардем, дасти мадад дароз мекунад. Алқисса, китоб маънавиёти инсонро дар худ таҷассум гардондааст.

Санъати китобат – яке аз навъҳои қадимаву нодири фарҳанги Шарқ мебошад. Китоб аз қадим дар Шарқ иззату икромии калон дорад. Дар он таърихи Ватан ва миллат, асрори илму фан, нигоҳҳои фалсафӣ ва эстетикӣ одамон, тарзи зиндагонӣ, орзуву умедхояшон акси худро пайдо намудааст. Китобати шарқонаро ба сифати рамзи доногии шарқона, баркамолӣ маънавӣ эътироф менамоянд. Боз як ҷиҳати пурқимати китобати шарқона дар ҳамин мебошад, ки ба тӯфайли синтези маҳорати хаттот, наққош, мусаввир, муқовабанд, мутахассисони иншоғари ҳарфҳои зарҳал китобат ба дараҷаи асари савияи бадеиаш баланд расонда шудааст. Аз ҳамин сабаб дар осорхона ва китобхонаи аз ҳама муқтадири (бузурги) ҷаҳон (Эрмитажи Санкт-Петербург, Осорхонаи Метрополитени Нью-Йорк, Осорхонаи Бритониё (Англия), Китобхонаи миллии Фаронсаи Париж ва ҳоказо) намудҳои аз ҳама нодири китобати Шарқ маҳфуз мебошанд.

Имрӯзҳо тамоми китобат қариб як хел шакл пайдо кардааст. Вале дар қадим онҳо гуногуншакл будаанд. Онҳо дар тӯли асрҳо ташаккулу

сайқал ёфтаанд. Дар чараёни мазкур баробари дигар соҳаҳои санъати китобат меҳнати мусаввир аз ҳама зиёд буд.

Навъҳои ҳарф, нисбатҳои кифоҳи он, композитсияи сатҳи чиндани матн, дигар ҷиҳатҳои дар китоб истифодашаванда як вақтҳо аз тарафи мусаввирон кашф гардидаанд. Аз ин рӯ, мусаввири ородихандаи китобро ба навозанда монанд кардан мумкин аст. Чуноне ки навозанда ғояҳои оҳангсозонро бо маҳорат иҷро мекунад, мусаввир ҳам шахси зарурӣ дар бобати ба китобхон расондани фикри муаллиф ва ба ӯ бахшидани завқи эстетикӣ мебошад.

Яке аз китобҳои қадимае, ки то ба замони мо расида омадааст, китоби муқаддаси дини зардуштиён «Авесто» мебошад. Он дар охири садаи VII ва аввали садаи VI офарида, дар 12 ҳазор пӯсти гов иншо гардидааст. Аз 21 китоб иборат буда, то замони мо 5-тои он омада расидааст.

Санъати китобат, ки яке аз ҳелҳои санъати машҳури халқи ўзбек дар дунё ҳисоб меравад, аз таърихи бойи он гувоҳӣ медиҳад. Китобҳое, ки аз тарафи Камолиддин Бехзод, Маҳмуди Музаҳҳиб, Искандар Иқромов, Чингиз Аҳмаров аз ҷиҳати бадеӣ сайқал дода шудаанд, ба дараҷаи асари нодири санъат барои ғанӣ сохтани маънавияти миллионҳо нафар одамон хизмат мерасонанд.

Намунаҳои санъати китобати Ўзбекистон акнун бо кӯмаки техника ва технологияи аз ҳама замонавӣ, ки дар матбаҳо гузошта шудаанд, аз чоп мебароянд.

Ба санъати китобати замонавӣ Ўзбекистон китобҳоро таҳти унвонҳои «Қаҳқашони меъморӣи даври Темур», «Суруде, ки дар маъдан иншо гардидааст», «Нақшу ниғорҳои Ўзбекистон», «Санъати мардумии Ўзбекистон», «Мусаввир ва китоб», «Адабиёт ва санъати Шарқ», «Бобурнома», «Санъати миниатураи Ўзбекистони замонавӣ», «Олим ва мутафаккирони асри миёнаи Шарқ», ҳамчунин мураккаб-албомҳоро аз хусуси шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Хева дохил кардан мумкин аст, ки бо дараҷаи баланди бадеӣ, сифаташон ба намунаи классикӣ шомил гардидаанд.

Саволҳои барои мустақкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Намунаҳои нодири санъати китобати Шарқ дар қадом осорхонаҳои ҷаҳон маҳфузанд?
2. Аз манбаҳои ёдгориҳои қадимае, ки шакли китобро доранд, қадомҳояшро медонед?

3. Дар қадим барои аз ҷиҳати бадеӣ оро додани сифати китобҳо киҳо иштирок намудаанд?
4. Аз мусаввир ва наққошони номдори санъати китобати Шарқ киҳоро медонед?

Вазифаи хонагӣ:

Сохти конструктиви китобҳои дар қаноатон буда, ороиши бадеии онҳоро омӯzed ва таҳлил намоед.

МАВЗҶИ 15

САНЪАТИ ГРАФИКАИ КИТОБИ ЎЗБЕКИСТОН

Графика намуди аз ҳама оммавитарини санъати тасвирист. Бо ин навъи санъат хурду калон машғул мешаванд. Аз ин рӯ, он ҳамабоб аст. Қасе барои баёни фикри хеш, дигаре барои равшан сохтани тасаввур, сеюмӣ ба ҳаёл гӯта зада, тасвириҳо кашидан аз он истифода мебарад. Ҳамаи онҳо дар асл як намуди графика аст. Калимаи «графика» (юнонӣ буда) – «графике» – маънои «менависам», «мекашам»-ро дорад. Ҳаммабоб будани он чун намудҳои рангтасвиру хайкалтарошии санъат шароити махсусро металабад. Онро бо туши сиёҳ, қалами оддӣ, фломастер ё худ бо кӯмаки ручка ба варақи дафтар, қоғази сафед кашидан мумкин.

Дар айни замон санъати графика мураккабиҳои ба худ хосро дорад. Санъати мазкур захираи осон менамояд. Дар асл бошад, бо шартҳои мураккабиҳо пайдо намудааст. Дар он бо як ранг, одатан бо ранги сиёҳ тавассути хатҳо дар сатҳи қоғази сафед ранг ва навъҳои он, воқеа ва ҳодисаҳои мавҷуда тасвири худро пайдо мекунанд.

Санъати графика графикаи дастгоҳ, графикаи китоб, рӯзнома, маҷалла, графикаи амалӣ ва плакат барин намудҳои худро дорад. Аз байни онҳо намуде, ки аз ҳаёти инсон амиқан ҷой гирифтааст, санъати графикаи китоб мебошад.

Графикаи китоб – санъати аз нигоҳи бадеӣ зебу оро додани китоб мебошад. Китобҳо аз рӯйи мазмуну моҳияти худ оро дода мешаванд. Аз ҳамин сабаб нақшу нигоре, ки дар китобҳо – дастурҳои таълимӣ ва методӣ, китобҳои илмӣ-оммавӣ, луғатҳо ва қомусҳо, адабиётҳои бадеӣ истифода мегарданд, аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Имконияти санъати графикаи китоб дар бобати аз нигоҳи бадеӣ зебу оро додани асарҳои бадеӣ пурра намоён мегардад.

Санъати замонавии графикаи китоби ўзбек дар охири садаи XIX арзи ҳастӣ намуд. Осиёи Миёна як вақтҳо дар бобати зиннатдиҳии китобҳо аз тарафи хаттотон, наққошон, мусаввирон, муқовабандҳои машҳур мактаби маҳорати баланд будааст. Охири садаи XIX ва аввали садаи XX соҳаи китоббарорӣ аз соҳаи санъат ба индустрия саноатӣ мубаддал шуд. Сараввал аз Аврупо ба мамлакатҳои Шарқи Миёна, солҳои 60-уми садаи XIX бошад, ба Туркистон техникаи тарзи аврупоии чопкунии китоб ворид гардид. Ҳамчунин дар ин сарзаминҳо маскани доимӣ пайдо кардани мусаввирони аврупоии зебдиҳандаи китобҳо барои ба инқироз рӯ овардани анъанаҳои дар давоми асрҳо ташаққули сабабдор шуд. Бо кӯмаки техника ба роҳ мондани чопкунии китобҳо на ба аз нигоҳи бадеӣ оро додан, балки ба шумораи маҳсулот диққату эътиборро пурзӯр гардонд. Дар Тошканд, Хева, Самарқанд, Андичон, Қўқанд, Марғелон ба кор сар кардани ускунаҳое, ки бо усули литография китоб чоп мекарданд,

Расми 53. Мусаввири мардумии Ўзбекистон Искандар Икромов.

боиси як хел гаштани чопи китобҳо чӣ дар Туркистон ва чӣ дар Аврупо гардид. Дар ҳамин давр ба мақсади пурра қонё гардондани талаби аҳли чамъият ба китоб саноатигардонии ин соҳа ҳолати табиӣ буд. Дар бобати эҳёи ривоҷи анъанаҳои миллии санъати графикаи китоби ўзбек фаъолияти Искандар Икромов аҳамияти калон дорад, ки дар аввали солҳои 30-юми садаи XX ба роҳи эҷодии худ ворид гардидааст.

Искандар Икромов (расми 53) (1904–1972). Мусаввири мардумии Ўзбекистон, наққоши номдори китоб соли 1904 дар

мавзеи Эски Чуваи шаҳри Тошканд таваллуд ёфтааст.

Падари мусаввири оянда Шоикром Қорибобо ҳарчанд тақводор бошад ҳам, қобилияти фарзанди худро ҳис намуда, ба ӯ имкониятро дар солҳои 1922–1924 бароитаҳсил намудан дар Омӯзишгоҳи ҳунарҳои зебои кишвари Туркистони Тошканд фароҳам овард. Баъдтар ӯ бо тавсияи нависандаи машҳури ўзбек Абдулло Қодирӣ дар Устохонаи давлатии олии ҳунарҳои бадеӣ-техникии Маскав (1924–1925) ва Техникуми ҳунарҳои зебои Академияи ҳунарҳои зебои Санкт-Петербург (1925–1929) сирру асрори мусаввириро аз бар намуда, ба Тошканд баргашт.

Дар бобати пурра намоён гардидани иқтидори ӯ мулоқотҳои сершумор бо Абдулло Қодирӣ, Ғозӣ Юнус, Ҳодӣ Зарифов, Ғафур Ғулом, Ойбек, Ҳамид Сулаймон барин адибҳо аҳамияти калон дошт. Ва маҳз санъати китобатро интиҳоб кардани мусаввир лаҳзаҳои, ки дар дӯкони китоби амакаш Шоисматилло гузарондааст, пайдо шуда, ки ӯ чун зиёи тараққипарвари замони худ буд, рӯзнома, маҷалла китобҳои дарсӣ ва дигар адабиётҳои ба дӯкони аз Боку, Қазон, Оренбург, Уфа меовард, ба ин илҳом бахшид.

Искандар Икромов дар давоми фаъолияти эҷодии худ асарҳои Абӯалӣ ибни Сино, Абӯрайҳон Берунӣ, Алишер Навоӣ, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимҷон, Ойбек барин алломаҳои аз нигоҳи бадеӣ оро дод. Соли 1959 барои офаридани нақшҳо ба китоби «Лирика»-и Алишери Навоӣ дар намоишгоҳи байналхалқии китоби шаҳри Лейпсиги Олмон соҳиби медали биринҷӣ гардид.

Барои инкишофи санъати китобати Ўзбекистон солҳои 40–50-уми садаи ХХ Усто Муъмин (Николаев), Владимир Кайдалов, Чингиз Аҳмаров, Михаил Реух, солҳои 60–70-ум бошад, Қутлуғ Башаров, Телман Муҳаммедов, Иван Кирикиади, Анатолий Бобров ва дигарон хиссаи муносиби худро гузоштаанд. Махсусан, дар эҷодиёти Телман Муҳаммедов анъанаҳои санъати миниатураи Шарқ бо талқини ба худ хос давом ёфт.

Муҳаммедов Телман Яминович (1934–1976) (Расми 54)-соли 1934 дар шаҳри Тошканд тавлид ёфт. Соли 1969 факултаи мусаввирии Донишқадаи санъати театри ва мусаввирии ба номи Островский (ҳозира Донишқадаи миллии мусаввири ва дизайни ба номи Камолиддин Беҳзод)-ро хатм намудааст. Бо асарҳои дар як қатор намоишгоҳҳои байналхалқӣ иштирок намудааст. Бо медали биринҷии Намоишгоҳи хоҷагии халқ тақдир гардидааст. Расмҳои ба китобҳои «Афсонаҳои халқи ўзбек», «Латифаҳои Афандӣ», «Бачаи шум»-и Ғафур Ғулом, «Меъмор»-и Мирмуҳсин қашидааш, иқтидори расомиширо баръало намоиш додааст. Дар онҳо композицияҳо бо рӯҳи амиқи ҳаҷв фаро

Расми 54. Мусаввири ороишдиҳандаи китоб Телман Муҳаммедов.

Расми 55-а, б. Тасвирҳое, ки Телман Муҳаммедов ба афсонаҳои халқи ӯзбек кашидааст.

гирифта, кайфияти нозуки пуристеҳзо бо хатҳои нафис хеле моҳирона тасвир ёфтаанд.

Расми 56. Мусаввири оришдихандаи китоб Анатолий Бобров

Анатолий Андреевич Бобров (Расми 56)-соли 1948 дар деҳаи Родионовкаи вилояти Қазоқистони Шарқӣ таваллуд ёфтааст. Соли 1972 факултаи мусаввирии Донишқадаи давлатии санъати театрӣ ва мусаввирии Тошканд – ҳоло Донишқадаи миллии мусаввирӣ ва дизайни ба номи Камолиддин Беҳзодро хатм намудааст. Ҳаёти худро ба оро додани китобҳо бахшидааст.

Китоб ба мазмуни ҳаёти Анатолий Бобров мубаддал гардидааст. Вай ҷараёнҳои бадеиву технологи китобро мукамал омӯхтааст. Номии ӯ на танҳо дар республикамон, балки берун аз ҳудуди он дар байни дӯстдорони китоб машҳур

аст. Китобҳое, ки А.Бобров оро додааст, дар озмунҳои республикавӣ, байниреспубликавӣ ва байналхалқӣ бо дипломҳо тақдир гардидаанд.

А.Бобров китобҳои М.Р.Дайо «Афсонаҳои Индонезия», ҳамосаи (эпоси) қароқалпоқӣ «Шаҳриёр», ҳамосаи ҳинд «Рамаяна», маҷмӯаи шеърҳои Асқад Мухтор «Изи дастон», матни ӯзбекиву русии романи

шеърши Муҳаммад Алӣ «Дунёи водӣ», китоби А.С.Пушкин, «Афсонаи моҳигир ва моҳии тилло», асарҳои Чингиз Айтматов «Рӯзи ба асрҳо баробар», «Қиёмат», ҳамосаи қирғизӣ «Манас» ва дигар асарҳоро аз нигоҳи бадеӣ оро додааст.

Дар бобати офариниши китоб ба ғайр аз муаллиф муҳаррир (ба тартибандозандаи матни муаллиф), муҳаррири бадеӣ (ҳаллу фасли конструктиви китобро аз нигоҳи бадеӣ дида мебарояд), мусахҳеҳ (ислоҳқунандаи хатоҳо) ва муҳаррири техникӣ иштирок мекунанд. Онҳо барои пурра дар матбаа чоп шудани китоб онро дар ҳамкорӣ омода месозанд. Аз ҳамин сабаб дар ҳар китоб ба ғайр аз номи муаллифи он номҳои муҳаррир, муҳаррири бадеӣ, мусаввир, муҳаррири техникӣ, мусахҳеҳон, нашриёте, ки китобро ба чоп омода месозад, матбаае, ки онро аз чоп мебарорад, иншо мегарданд. Шумоён аз китобҳое, ки мутолиа мекунед, номҳои онҳоро ёфта, барои баҳо додан ба меҳнатшон ҳаракат намоед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Китобҳои таърихӣ аз китобҳои замонавӣ бо кадом ҷиҳатҳояшон фарқ мекунанд?
2. Барои ба инқироз рӯ овардани китобати Шарқ кадом омилҳо сабабгор шудааст?
3. Кадом мусаввиронеро медонед, ки ба анъанаҳои шарқонаи санъати китобат эҳё бахшидаанд? Махсусияти эҷодиёти онҳо дар чӣ зоҳир мегардад?
4. Аз намояндагони санъати графикаи китобати Ўзбекистон кихоро медонед?
5. Дар бобати офариниши китоб кихо иштирок мекунанд?

Вазифаи ҳонагӣ:

Аз хусуси мусаввирони ороишгари китоб маълумот чамъ оваред, махсусияти эҷодиёти онҳоро таҳлил намоед.

МАВЗҶИ 16

**ЇУЗЪҲОИ БАДЕӢ-ГРАФИКИИ САЃЪАТИ
ГРАФИКАИ КИТОБ**

Санъати ороиши китоб ҳам мисли соҳаи санъати тасвирӣ техникавӣ мебошад. Зеро он ба маводҳову ашӯҳои санъати тасвирӣ, ҷиҳозот восита ва усулҳои тасвир асоснок карда мешавад. Аз тарафи

**Расми 57. Муқоваи чарми
нақши барҷаста андохташуда.**

**Расми 58. Муқоваи картонии
нақши барҷаста андохташуда.**

дигар мусаввир – ороишдиҳандаи китоб асарҳои худро баробари ба эътибор гирифтани технологияи наشري китоб ва амал кардан ба шартҳои ба худ хоси он меофарад. Ҷараёни чопи китоб аз тайёркунии тарҳи (макети) он оғоз меёбад. Дар он сохти умумикомпозитсияи китоб, миқдор ва характери ҷузъҳои он акс меёбад. Дар асоси тарҳ асли ҷузъҳои он ба вучуд оварда мешаванд.

Яке аз қадимтарин ҷузъи китоб бешак муқова мебошад. Муқова, ки гоյи асосии асарро кушода медиҳад, симову самти онро тасвир менамояд, дар тӯли асрҳо дар шакли мухталиф тайёр гардидааст, истифода бурда шудааст. Онҳо аз тахта, пӯст, коғаз, пластмасса, маъдан тайёр шуданашон мумкин (Расмҳои 57–58). Дар замони қадим муқоваҳо аз газворҳои гаронбаҳо, сангҳо, тилло ҳам ороиш дода шудаанд.

Супермуқова дар баъзе китобҳо воҷеҳӯрад. Он дар шакли оддӣ бо нақшу нигори бадеӣ, нақшинкор, бо сурат оро дода шуда метавонад. Вазифаи асосии он аз маълумоти даркорӣ додан оид ба ҳосил намудани тасаввур доири китоб, ҳамчунин аз ҳимоя кардани муқова иборат аст. Маълумоти умумиро дар бораи китоб муқоваи ҳуруфдор ва композитсияи нақшиндор ифода месозад. (Расми 59).

Ҷузъҳои нақшу нигори бадеии дохилии китоб аз *форзатс* оғоз меёбад. Форзатс (аз забони олмонии «*vorsatz*» – коғази ду саҳифадор гирифта шуда) аз коғази иборат аст, ки ба тарафи дохилии муқова дар

Расми 59. Зилола Сулаймонова. Муқоваи китоби замонавӣ.

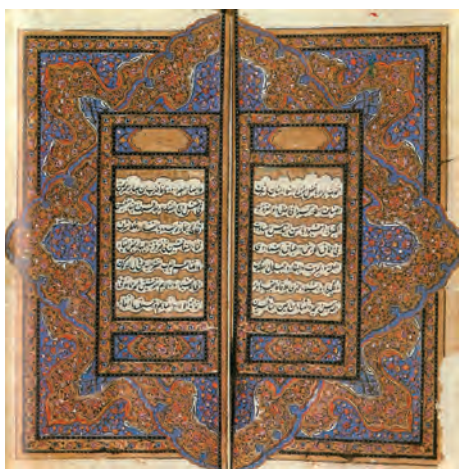
блоки китоб ширеш карда мешавад. Он бо тасвири сафед, дорои ягон хел ранг, нақшинкор, суханоне шуданаш мумкин аст, ки сужетнокӣ ва мазмуни асосии китобро ифода менамояд (Расми 60). Форзатси китоби «Қаҳқашони меъмории даври Темур» мозаикаи нақшинкорест, ки аз обидаҳои қадимаи меъмории офарида шуда, барои ганӣ гаштани мазмуни китоб хизмат мекунад. Форзатсҳои ба китобҳои қадимаи «Насабномаи олии хоҷаҳои Нақшбандия», «Юсуф ва Зулайхо»-и, Абдурахмони Ҷомӣ ҳамчунин Қуръони Карим тайёршуда ба қатори асарҳои санъати ҳаматарафа мураккаб дохиланд.

Варақи титули китоб «насаб»-и онро ифода месозад. Зеро ибораи «*титул*» (аз латинии «*titulus*» гирифта шуда) маънои шахси воломансаби даври феодаливу буржуазияро дорад, ки унвону насабро мефаҳмонад.

Варақи титули китоб ҳам маълумоти пурраро аз хусуси китоб, муаллифи

Расми 60. Форзатсе, ки ба китоби қадима қор карда шудааст.

*Расми 61. Қўшсаҳифаи
нақшинкори дастхати
қадимаи китоб.*

асар, ном, кай, дар кучо чоп шудани он медахад. Дар баъзе ҳолатҳо ин композитсияи хуруфдор бо тасвири мӯҷаз ё худ бо ороиши нақшиндор ҳам пурра гардонда мешавад. Агар навиштаҷоти варақи титул ба варақи тарафи чапи он ҷойгир карда шавад, он як саҳифа контр титул номида мешавад.

Расме, ки дар варақи чапи титул ҷойгир карда шудааст, тасвири, ки мазмуни китобро ифода месозад, он портрети каҳрамон ё муаллифи китоб ҳам шуданаш мумкин аст, *фронтиспис* – номида мешавад. Фронтиспис (лотини «frons» – тарафи

пеш ва «spisio» – нигоҳ мекунам) – иллюстрасияи дар тарафи чани саҳифаи титули китоб додашаванда. Дар он ғояи асосии асар ифода ёфтааст ё ки лаҳзаи муҳими он тасвир ёфтааст. Дар фронтисписи баъзе китобҳо портрети муаллифи асар дода шуда, онҳо одатан, бо усули график инъикос меёбанд. Саҳифаи алоҳидаи боби китоб оғози фасл **шмуттитул** (аз оломонии «schmutztitel») номида мешавад. Дар он номи фасл, ба ғайр аз рақам боз нақшҳо ё худ нақшу ниғори сужетнок ҷойгир шуданаш мумкин.

Боз як ҷузъе, ки дар санъати китобати замонавӣ истифода мегардад, **колонтитул** (лотинии «colonna» – сутун ва титулус – навишт) – маълумотҳои сарлавҳаи болои матни саҳифаҳои китоб, рӯзнома, маҷалла – номи асар, шӯъба, боб, параграфҳо ва ҳоказо) номида мешавад. Колонтитул дар бобати дарёфти маводҳои зарурӣ вазифаи мундариҷаро ба ҷо меоварад.

Иллюстратсия (аз лотинии «иллюстратио» – аниқ кардан, равшан сохтан) – мушоҳидаи композитсионии мусаввири ороишдеҳи китоб, ҷузъи бадеӣ-графикӣест, ки барои пурра намоён кардани маҳорати тасвирии он имкониятро фароҳам меоварад. Аз ҳамин сабаб дар машғулиятҳои мухталифи санъати тасвирӣ, дар асарҳои жанрҳои мухталиф ба истифода бурдани сурат эътибор диҳед. Аз таърихи санъати китобат ҳамин аён аст, ки бар як асар якчанд мусаввир дар солҳои мухталиф гаштаву баргашта мурочиат намуда, навиғари ба худ хосро ба вучуд оварданашон мумкин. Ба асари М.Сервантес

а

б

в

Расми 62. Иллюстратсияҳо:
а) хуруфдор; б) сюжетнок; в) нақшинкор.

«Дон Кихот» мусаввирон Хоседел Костилио (1794), Гюстав Доре (1863), Оноре Доме (1868), Хегенбарт (1951), Кукриниксилар (1953) ва П.Пикассо (1955) расмҳо кашида, бо усули ба худ хос мазмуни бадеии асарро ҳаллу фасл намудаанд. Ана ҳамин ҳолатро дар расмҳо ба асарҳои Ғафур Ғулом, афсонаҳои халқи ўзбек, ки Телман Муҳаммедов ва Абдубоқӣ Ғуломовҳо кашидаанд, дидан мумкин аст.

Ҳамчунин, ба асари Алиӣ Яздӣ «Зафарнома», «Ҳамса»-ҳои Низомӣ, Дехлавӣ, Навоӣ, «Шоҳнома»-и Фирдавӣ ва дигар асарҳои қадима аз тарафи мусаввири Шайхон Бисёр расмҳо-минатураҳо кашида шудаанд. (Расмҳои 62, а, б, в).

Дар байни чузъҳои бадеӣ-графикаи китоб аз ҳама масъулиятнокаш тасвири муқаддима (заставка) ва

Расми 63. Тарҳи муқова ба китоби
М.Бобоҳонов «Маданияти
давраи Амир Темур ва Темурӣён».
Мусаввир А.Сулаймонов.

тасвири хотима (консовка) мебошад. Зеро онҳо боби китоб, дар ҳолатҳои ҷудогона, умуман, дар оғозу хотимаи китоб мазмуни онро пурра бояд кушода диҳанд. Ин ҷузъҳои сюжетнок, нақшинкор ё худ омехта шуданашон мумкин. (Расми 62 а, б, в).

Бо тамоми ҷузъҳои бадеӣ-графикаи графикаи китоб шинос шудед. Акнун аз манбаъҳои омӯхтагон шаклҳои нақшҳои дар китоб истифодабурдаи мусаввирони номдорро тасаввур карда ба ҷо оваред. Ва он ягон ҷузъи дилхоҳи нақшу нигори китоб шуданаш мумкин. Дар ёд доред: дар бобати дарёфти ҷузъҳои бадеии китоб ҷустуҷӯӣ тавассути ба ҷо овардани тарҳҳо аҳамияти калон дорад. Онҳо ба шумо барои аз нигоҳи мантиқӣ дуруст, мувофиқи мазмуни асар, истифода бурдани графика дар роҳи дарёфти шакли муносиб имкон медиҳанд. Аз ҳамин сабаб мусаввирон-оройшидиҳандагони китоб ба мақсади кашидани як сурат ё ҳаллу фасли композитсияи заставка бисёр тарҳҳо (эскизҳо) мекашанд. Шумо ҳам тарҳҳоро кашада бинед. Баъзеи онҳоро бо кӯмаки ранг ба ҷо оваред.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ҷузъҳои бадеӣ-графикаи графика китобро ном ба ном шуморед. Онҳо кадом вазифаҳоро ба иҷро мерасонанд?
2. Нақшу нигори бадеии санъати китобати қадима чӣ тавр тайёр шудааст?
3. Кадом асархоеро медонед, ки ба онҳо дар давраҳои мухталиф бисёр мусаввирон мурочиат намуда, расмҳо кашадаанд? Махсусияти асарҳои рассомоне, ки онҳоро зеб додаанд, дар чӣ зоҳир мегардад?
4. Дар кадом китобҳо аз тарафи мусаввирон бисёр миниатураҳо кашада шудаанд?

Вазифаи ҳонагӣ:

Ба китоби бароятон ошно ва дӯстдоштани иллюстратсия кашед.

МАВЗҶИ 17

РАСМҶОИ КИТОБ

Омӯзиши таърихи санъати сураткашии китоб маънои омӯзиши таърихи Ватанамон, фарҳанги онро дорад. Машғулиятҳои амалӣ оиди графикаи китоб барои омӯзиши муштарақ ва тафовутҳо, усулҳо ва воситаҳои тасвирии ин навъи санъат бо дигар ҳелҳои санъат имконият медиҳад. Дар синфҳои поёни шумоён ба афсонаҳои халқи ўзбеку дигар халқҳо, асарҳои адибон, аз қабиле Ҳ.Олимҷон, А.Пушкин

*Расми 64. Анатолий Бобров.
Расми бо афсонаи халқи ўзбек
кашидашуда.*

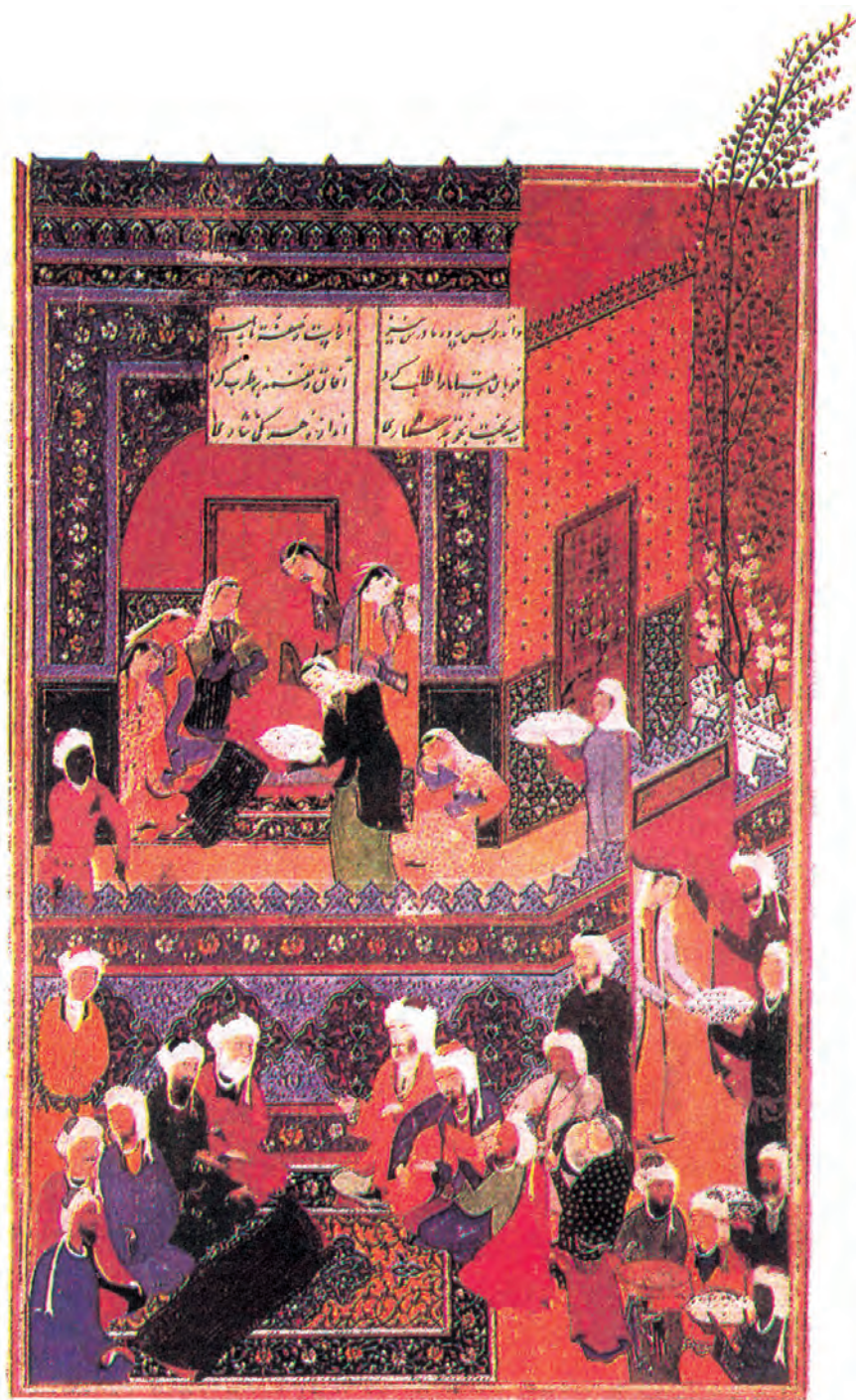

*Расми 65. Абдубокӣ Гуломов.
Расми ба афсонаи халқи ўзбек
кашидашуда.*

тасвирҳо кашидед. Ҳамчунин аз афсонаҳои халқи ўзбек «Зумрад ва Қимат», «Фаррух ва Зумрад», ҳамосаи «Алпомиш», достони «Семурғ», «Латифаҳои Афандӣ» расмҳо кашида шудаанд. Аз ҷумла, як қатор лаҳзаҳои мултфилмҳои Ширкати машҳури ҷаҳон «О.Дисней» ҳам вазифаи намунаи тасвирро ба ҷо оварданашон мумкин. Аз байни онҳо «Шери шох», «Соҳибҷамол ва махлуқ» барин мултфилмҳои мазкур бо мазмун, симоҳои хеле хуб офаридашудашон ба меҳру муҳаббати шумоён сазовор гардидаанд. Аз ин рӯ, дар асоси сужетҳои онҳо ба иҷро расондани машқҳои оиди мусиқӣ ҳам завқноканд. Он аз рӯйи меҳнати худ ба графика монанд аст, яъне аз асоси сужет расм кашида мешавад.

Мусаввирони ўзбекистонӣ Телман Муҳаммедов, Абдубокӣ Гуломов, Анатолий Бобров, Абдуқаҳҳор Маҳкамов, Уйғун Солеҳов барин эҷодкорони зиёде ба бисёр афсонаҳои халқӣ расмҳо офаридаанд.

Аввало мазмуни афсонаро дар хотиратон мустаҳкам доред. Дар он сурат Шумо чун дигар афсонаҳо дар он ҳам мавҷуд будани муборизаро

Расми 66. Камолитдин Бехзод. Миниатуран ба «Хамса»-и Низомӣ кашидашуда.

байни хубиву бадӣ, дар он ғолиб омадани хубиро ба ёд оваред. Акнун қахрамонҳои асарро ба хотир оваред.

Соҳибчамол ва падари ихтироъгари синну солаш ба ҷое расидаи ӯ Морис, Гастони ба худ аз ҳад зиёд баҳодода. Атрофиёни доимо сархамкунандаи ӯву судяи ришвахӯр.

Дар қасри дигар бо ҳаракатҳои нопоки худ ба эҳтиҷмандон дасти мадад нарасонда, барои ин ба сеҳру ҷоду фаро гирифтани қахрамонҳо. Дар ин ҷо ҳама чиз ҷоннок. Тамоми ашӯҳо-ҷойник, пиёлача, лаъличаҳо, самовор, ойина ва ғайра ҳарф мезананд, қиёфаи худро доранд. Хукмдори онҳо маҳлуқи баҳайбат аз ҳама чиз умедашро кандааст. Зеро барои ба ҳоли худ овардани анҷомҳои сарой бояд ӯро қасе дӯст дорад. Ҳамин қабил маҳлуқро кӣ ҳам дӯст медошт!? Вале дар дунё меҳр, муҳаббат барин қувваи бузург аст ва он ба ҳама чиз қодир мебошад. Ҷойи аз ҳама шавқовари асар шояд ҳарбу зарби байни Гастон ва маҳлуқ бошад. Мазмуни асарро дар хотир барқарор карда, ба он амин мегардед. Боз ба як чиз боварӣ ҳосил менамояд: барои меҳри ягон қасро ба даст овардан ба ӯ меҳру муҳаббат нишон додан лозим. Агар ба соҳибчамол чунин меҳру муҳаббат нишон дода мешуд, вай ба маҳлуқ меҳр намегузошт.

Шумоён мазмуни мултфилмро дар хотиратон барқарор намудед. Акнун воқеаҳо, қиёфаву симоҳои онҳоро ба хотир оваред. Гастон қадбаланд, ҷавони мушакҳои қафаси сина, бозувонаш бақувват. Вале ӯ ин қувваро дар роҳи ҳубӣ сарф намекунад. Аз ҳамин сабаб мағлуб мегардад. Падари соҳибчамол ихтироъгар ва он дар қиёфаи берунаи вай ҳам ифода мегардад. Абрувонаш дароз, тоссар, мӯю ришҳои сафед.

Қахрамони асосии асар бешак маҳлуқ ва соҳибчамол духтарак Белл аст. Соҳибчамол барои андӯхтани дониш мекӯшад, дар вақти холиаш китоб мехонад. Либосҳои зебо ва ба худааш мезебад. Намуди берунаи маҳлуқ акси он. Ӯ ҳам бақувват. Вале соҳти рӯй, пою дастонаш ҳайвонсифат ва тарсовар. Либоси шоҳона, дар қасри бошукӯҳ зиндагонӣ қардан, бо сеҳру ҷоду фаро гирифтани, кӣ буданаш ба қиёс қардан водор месозад. Дар ҳаракатҳои вай мурувватнокӣ, ҳислатҳои ҳуби инсонӣ ниҳон буданаш ҳис мегардад. Ба соҳибчамол тухфа қардани китобхонаи қалон ҳам аз ин гувоҳӣ медиҳад. Намуди дигар анҷомҳо, фаъолиятҳои ҳам муфид аст. Онҳо барои пайдо гаштани меҳр байни соҳибчамол ва маҳлуқ ҳаракат намуданд. Аз ин мебарояд, ки қасри барои нияти нек қардашуда,

албатта, натиҷаи мусбӣ мебахшад. Боз як хулоса: барои ба ягон кас чизеро инъом кардан тухфаи хоси диди онро баробари ба эътибор гирифтани дунёи ботинии он пешкаш кардан лозим. Ҳамчунин, басабру ироданок шудан ҳам инсонро ба сӯйи хубӣ ҳидоят месозад. Бо симоҳову воқеаҳои асосии мултфилм ошно гардида, композитсияи барои худамон мақбулро меофарем. Барои ин бо кӯмаки қалам якчанд тарҳ мекашем. Дар асоси онҳо композитсияи худро ба вучуд оварда, бо акварел ранг менамоем. Баъзеҳо қалами ранга ва фломастерро истифода бурданашон ҳам мумкин аст. Дар бобати ранг кардани либосҳои қаҳрамон ин тавр кардан лозим: либоси маҳлуқро бо ранги баланд, соҳибчамолро бо ранги нафис, паст оро додан маъкултар аст. Ин қабил муносибат ба дунёи симоҳо рост меояд. Корҳое, ки хуб баромадаанд, мумкин аст ба шахсони наздикатон, бародарон ва хоҳаронатон тухфа шавад.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом афсонаҳоро медонед, ки ба онҳо аз тарафи мусаввирон суратҳо кашида шудаанд?
2. Кадом мусаввирони ўзбекистониро медонед, ки ба афсонаҳои халқӣ расм кашидаанд?

Вазифаи ҳонагӣ:

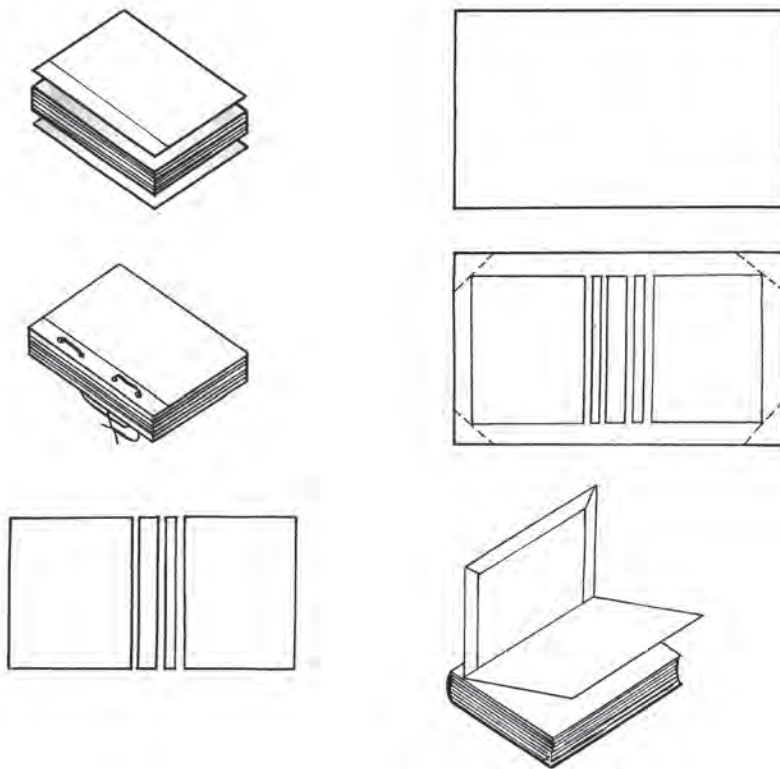
Дар асоси афсонаи халқии сужеташ бароятон ошно сурат кашед.

МАВЗҶИ 18

ТАРҲИ КИТОБ

Баъди он ки маълумоти муфассалро аз хусуси чузъҳои бадеӣ-графикаи китоб гирифтед, тарҳи асарро кашед, ки бароятон маълум мебошад. Асари мазкур маҷмӯаи шеърҳо, ҳикояҳои хурд, афсона ё ривояти қадима, мултфилм шуданаш мумкин. Онҳоро ба иҷро расонда, чамъ намуда, ба ҳолати китоб меоваред. Баробари ба иҷро расондани корҳои мазкур ҳис мекунад, ки он то чӣ андоза пурмашаққат, мураккаб мебошад.

Баъзе китобҳо азбаски бисёр ё нодуруст истифода мегарданд, аз кор мебароянд, сараввал муқоваи онҳо медаранд. Варақҳои китоби муқоваашон дарида ба тезӣ қат мегарданд. Ҳамин қабил муқоваи китобҳоро чуноне ки дар расми 67 нишон дода шудааст, таъмир кунед,

Расми 67. Ҷараёни тайёркунии китоб.

умри онҳоро дароз менамояд ва китоби мазкур ба додари хоҳаратон солиёни дароз хизмат хоҳад намуд.

Худи ҳамин корро бо маҷаллаҳо ҳам ба иҷро расондан мумкин. Азбаски муқоваи онҳо тунуканд, солиёни дароз истифода намешаванд. Аз ин рӯ, мувофиқи ҳаҷми яқсолашон бо 1 ё 2 чилд муқова гарданд, солиёни дароз хизмат мекунад.

Аз ин мебарояд, ки ҳам китоб, ҳам маҷаллаҳо бо як усул муқовабандӣ кардан мумкин. Барои ин чун ҳаҷми китоб (маҷалла) қоғази дуқатшударо аз 20–30 мм поёнаш ширеш молида, ба вай чун ҳамон ҳаҷм газворро мечаспонем. Як қисми газвор ба блок ширеш гардад, қисми дигараш ба фозатсияи муқова барои ба варақи якуми چاپ ширеш кардан нигоҳ дошта мешавад. Баъд аз он 4 ҷояш дар як хел масофа сӯроҳ карда бо ришта маҳкам баста, блокро якҷоя месозем. Вале қисми матндори китобро якҷоя надӯхтан лозим. Акнун аз ҳаҷми ана ҳамин блок калонтар муқоваи картониро омода месозем.

Картони мазкур аз блоки китоб 3–4 мм калон шуданаш лозим. Дар он сурат блокро хуб химоя менамояд. Аз ин мебарояд, ки қисми поёнии картон, ғафсии оне, ки барои муқова тайёр карда мешавад, аз чихати ғафсии то ҷойи блок дӯхташуда ва қисми болоии байнашон 1–2 мм мегузарад. Онҳоро мувофиқи ана ҳамин тартиб аз ҳар тараф қат карда, часпонда мебароем. Чор қанори газвор дар ҳамин 45 бурида, қат карда, ба ақиби картон часпонда мешавад. Муқоваи тайёро ба блок пӯшонда, сараввал газвори ба тарафи чапи форзатс гузоштаро, сипас, форзатеро пӯшонда, ба 1–2 соат пахш карда мемонем, вазнин мегузorem. Муқоваи тайёршударо мувофиқи мазмуни китоб бо нақшу нигор, матн оро доданамон мумкин. Чунин китоб солиёни дароз сифати худро гум намекунад. Ҳамчунин маҷаллаҳое, ки муқовабанд гаштаанд, боэътимод ҳифз мегардад. Аз ҳамин сабаб дар китобхонаҳои калон китобҳо дар вақташ тарميم мегардад, маҷаллаҳо ҳам дар ҳолати чанд шумораашон якҷоя карда, бо муқовабандӣ нигоҳ дошта мешаванд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Тарҳ чист, он барои чӣ тайёр мегардад?
2. Барои дуру дароз нигоҳ доштани китоб чӣ кор кардан лозим?
3. Кадом навъҳои муқовабандӣ мавҷуданд?

Вазифаи ҳонагӣ:

Мустақилона аз чузъҳои бадеӣ-графики китоб тарҳ (макет) тайёр кунед, ҳамчунин ба он нақшу нигори бадеӣ диҳед.

ИЛОВАҲО

Донишомӯзи азиз! Мазмун ва моҳияти суҳанони зеринро дар хотир нигоҳ доред. Онҳоро барои дар суҳбатҳо оиди санъати тасвирӣ истифода бурдан ҳаракат намоед.

А н с а м б л (*фаронс*) – мутаносибии таркибии ташкилкунандаи як воҳиди яклухти композитсионӣ. Дар санъати тасвирӣ, мусиқӣ, меъморӣ васеъ истифода мегардад. Масалан, ансамбли Регистони Самарқанд.

В е л ю р (*франс*) – газвори маҳмалшакли ғафсе, ки дар зардӯзӣ истифода мегардад.

Г е р а л д и к а (*лот.*) – тамғашиносӣ, соҳаи омӯзиши нишонҳо ва ҷиҳатҳои ба худ хоси таърихӣ. Дар санъати тасвири акс кунондани нишонҳо.

Г и р е ҳ (*фаронс*) – навъи нақш, ки аз шаклҳои геометрии композитсионӣ ҳосил мегардад.

Г р а ф и к а (*юнонӣ*) – навъи санъати тасвирӣ. Литография, гравюра, офорт, плакат, дастгоҳ, китоб, графикаи истеҳсолӣ барин навъҳои мавҷуд аст.

Д и з а й н (*инг.*) – маводи мухталиф, интерьерҳои биноҳо, аз нигоҳи бадеӣ ҷойгирсозии либосу воситаҳои техникӣ.

И б о д а т х о н а – номи умумии биное, ки ибодати динӣ гузаронда мешавад. Дар ҳар як дин номи хосаи ибодатхонаҳо мавҷуданд: дар насронӣ – собор, калисо, костел, кирха; дар ислом – масҷид; дар иудаизм – синагог номида мешавад. Дар мамлакатҳои буддизм ҳукмронӣ мекунад, ибодатхона бо номҳои мухталиф баён мегардад. Дар Ҷопон – тора, дар Шриланка – вихара, дар Муғулистон – хуре, дар Бурятиястон – датсан ва ҳоказо. Дар ҳар як дин ҷое, ки қавмҳо бо Худо мулоқот менамоянд, ҳамчунин ибодатхона маъноӣ зиёдро ифода месозад. Масалан, дар насронӣ ва бутпарастон ибодатхона модели кайионии тарафҳои дунёро инъикосгарро ба хотир меоварад. Меъморӣ, нақшу нигор ва ороиши он ба қонуну қоидаҳои дини муайян

қатъӣ риоя менамояд. Ибодатхонаи динии ҳар як мамлакат қатъӣ назар аз қоидаҳои қатъӣи меъморӣ ба қиёфаи миллии худ молик аст ва ҳамчунин ба сифати дурдонаи меъморӣ ҳиссае бар хазинаи умумии маданият мебошад.

И л л ю с т р а т с и я (*юнонӣ*) – тасвирест, ки барои фаҳмонда додани ягон ҳодиса ва ё ягон матн кашида мешавад.

И м п р е с с и о н и з м (*юнонӣ*) – дар охири садаи XIX ва аввали садаи XX маҷрои бадеие, ки дар Аврупо, алаҳхусус дар рангтасвири Фаронса ба вучуд омадааст. Вакилони он бо рангҳои хосса таассуроти худро баён сохтаанд. Импрессионизм дар пайкаратарошӣ, мусиқӣ, театр ва меъморӣ истифода гардидааст.

К о р в о н с а р о й – ҳавливу ҷое, ки дар Шарқи Наздик, Осиёи Миёна, Қафқоз дар роҳҳои савдо ба мақсади фароғату истироҳат сохта шудаанд. Корвонсаройҳо аз қадим мавҷуд буда, маҳсусан дар садаҳои IX–XVIII дар бобати ривочи шаҳрҳо, пурзӯргардондани тичорат байни давлатҳо васеъ паҳн гардидааст. Бисёр вақт корвонсаройҳо аз ҳавлии дохила, атрофаш аз биноҳои як-ду ва баъзан сеошённа иборат будааст. Қабати аз ҳама поёнӣ вазифаи саисхона ва анборро ба ҷо овардаанд. Хонаҳои дар қабатҳои болоӣ ҷойгиршуда вазифаи истироҳаткуниро ба ҷо овардаанд. Корвонсарой аз работ ва ансамбли меъморӣ ба худ ҳосе, ки якҷанд биноҳоро бо ҳам муттаҳид сохтааст, иборат буд.

Корвонсаройҳо ҳам азбаски вазифаи ҷамъ кардани аҳли ҷамъиятро дошт, аз ҷиҳати меъморӣ хуб сохта шуда, бо нақшу ниғори мухталиф оро дода шуда, дар якҷоягӣ бо бозор, қатори дӯконҳо ансамбли ба худ ҳоси меъмориро ба вучуд овардаанд.

К в а д р а т (*лот., арабӣ*) – чоркунҷаи тарафҳои баробар ва ин ҳаҷм дар санъати тасвирӣ ҳам истифода мегардад. Аз он бештар дар наққошӣ истифода мебаранд.

Кубизм (ҷр) – маҷрои бадеие, ки дар аввали садаи XX дар соҳаи рангтасвир ба миён омадааст. Мувофиқи он мусаввирон соҳти ашёҳоро барои бо шакли оддии геометрӣ ҷудо тасвир кардан ҳаракат намудаанд.

М а к е т (*фаронсагӣ*) – намунаи аввалаи хурдҳаҷми анҷоми оянда (бино, китоб).

М а қ б а р а (*араб*) – бино-мақбарае, ки дар болои қабр гузошта мешавад. Дар дини мусулмонӣ дар болои қабр сохтани ягон бино, гузоштани санг манъ гардидааст. Лекин аз садаи IX эътиборан сохтани мақбара ба ҳукми анъана даромадааст. Дар асрҳои минбаъда, асосан дар болои қабри шоҳон, рӯҳониёни бузург мақбараҳои ҳашаматнок сохта шуданд. Мақбараҳои Сомониён дар Бухоро, Султон Санҷар дар Марв, Амир Темур дар Самарқанд ва ансамбли Шоҳи Зинда намунаҳои асосии ана ҳамин мақбараҳоро ташкил медиҳанд.

М и н б а р (*араб*) – Ҷойи махсус дар муассисаҳои расмӣ барои хондани маъруза. Дар масҷиди мусалмонон ҷойи баланд, ки имом вазъ мекунад. Ҳардуяш ҳам баробари ба ҳисоб гирифтани намуди эстетикӣ интерери бино сохта мешавад.

Манора (*араб*) – Иншооти баланде, ки дар меъмории Шарқ васеъ истифода гардидааст. Барои мисол Манораи Калони Бухоро, Манораи кӯтоҳи Хева.

М у х а р р и р (*араб*) – шахсе, ки матнро ба тартиб меоварад, муҳаррири бадеӣ, аз нигоҳи бадеӣ-эстетикӣ тақдирӣ китобро ҳал мекунад.

М у қ о в а (*форсии мӯқавво*) – қисми берунае, ки маҳсулоти ноширӣ-китоб, мураққаъ, маҷалла, дафтар ва ҳамин қабилҳоро яклуфт пайваст мегардонад.

П а л и т р а (*франс*) – анҷоме, ки мусаввирон барои истифодаи ҳосил кардани ранг истифода мебаранд, тахтачаи сатҳаш ноҳамвор. Дар он рангҳои тоза ҷойгир карда мешавад. Рассом ҳангоми расмкашӣ бо кӯмаки мӯйқаламҳо аз рангҳо кам-кам гирифта, ба якдигар омехта сохта, ранги барояш мақбулро омода месозад ва дар ҷойи даркорӣ истифода мебарад. Навъҳои рангҳое ҳам, ки мусаввир истифода мебарад, палитра номида мешавад. Масалан, палитраи мусаввир хеле бой аст.

П е ш т о қ (*форс*) – қисми пеши бино. Одатон онҳо серхашам оро дода мешаванд. Барои мисол пештоқи мадрасаи Шердори Самарқанд.

П е р с п е к т и в а (*франс*) – мувофиқи идроки биноии инсон тасвир кардани анҷом дар ҳамкорӣ сурат.

П о с т и м п р е с с и с и о н и з м (*лот*) – маҷрои рангтасвир, ки дар охири садаи XIX ва аввали садаи XX ба миён омадааст. Вакилони он барои бо рангҳои тоза ифода кардани симоҳои умумии ҳастӣ кӯшидаанд.

П у а н т и л и з м (*франс*) – маҷрое, ки дар охири садаи XIX ба миён омадааст. Мусаввирон бо кӯмаки рангҳои тоза, доғҳо суратҳо кашидаанд.

Работ (*араб*) – иншооти меъмории дар меъмории қадим васеъ истифодашуда, кӯрғон.

Дар он бештар посбонон маскан кардаанд. Дар тасвирҳои қадимаи манзаравӣ ғамудҳои работхоро бисёр дучор омадан мумкин.

Р е а л и з м (*лот*) – чараён дар санъат, самти эҷодӣ. Дар санъати тасвирӣ ҳастиро мушаххас тасвир кардан.

С и н т е з (*лот*) – якҷанд навъи санъат, усулҳои яқинӣ карда истифода бурдан.

С т и л и з а ц и я (*лот*) – содда гардондани шаклҳои табиӣ, бадеӣ гардондани онҳо.

Н а в и т т а ц о т и с у л с – яке аз ҳафт намуди навиштаҷот. Дар пештоқ, манора ва деворҳои биноҳои қадимаи шарқона аз Қуръон порчаҳо, навиштаҷотро аз ҳадисҳои истифода бурдан.

С ю р р е а л и з м (*франс*) – самти пешқадами санъат дар садаи ХХ. Ҳодисае, ки аз санъати мушаххас ва номушаххас иборат аст.

Т о т е м (*инг.*) – тасвирест, ки ҳайвон, рустанӣ ё худ ҳодисаи табиатро ифода месозад. Барои мисол нишони қабилаҳои қадима аз тасвири ҳайвон.

Х а т т и у ф у қ – хатти уфуқие, ки ҳамвори растро аз қисми осмон ва замин ҷудо мекунад.

Х о н а қ о ҳ (*форс*) – хонаи калони масҷид, ки барои бисёр шуда намоз хондан таъин гардидааст. Хонақоҳ дар масҷиду қорвонсаройҳои деҳаҳо ҳам мешавад. Хонаеро, ки эшон бо сӯфиён мулоқот мегузаронад, хонақоҳ номидаанд.

Ф о в и з м (*франс*) – равияи санъат, ки дар аввали садаи ХХ ҳамчун «ёбонӣ» ном гирифтааст. Вақилони он усулҳои реалистиро инкор карда, барои бо тарзи усули содда, як қадар санъӣ ва декоративӣ тасвир кардан ҳаракат намудаанд.

Ф р а г м е н т (*фаронсавӣ*) – порча, як қисми асар.

Э к с п о з и т с и я (*лот*) – осори атиқа, анҷом, сурат, ки ба осорхона, намоишгоҳ гузошта мешаванд.

Э м б л е м а (*юнонӣ*) – ягон ғоя, шакли тасвири ҳаракат, ҷамъият, ташкилот, қорхона ва ҳоказо.

МУНДАРИЧА

Сарсухан	3
----------------	---

ЧОРЯКИ ЯКУМ

<i>Мавзӯи 1.</i> Самту маҷроҳо дар санъат	4
<i>Мавзӯи 2.</i> Рангтаърихи импрессионистӣ	10
<i>Мавзӯи 3.</i> Офаридани натурморт бо услуби кубизм	12
<i>Мавзӯи 4.</i> Нишонаҳои рамзӣ ва гералдика дар санъати тасвирӣ	15
<i>Мавзӯи 5.</i> Шаклҳои рамзӣ дар санъати Ўзбекистон	19

ЧОРЯКИ ДУЮМ

<i>Мавзӯи 6.</i> Рамзҳои нақшии Ўзбекистон	25
<i>Мавзӯи 7.</i> Низоми образноки санъати ороиши амалӣ	27
<i>Мавзӯи 8.</i> Шакл ва мазмуни санъати ороиши амалӣ	32
<i>Мавзӯи 9.</i> Санъати дизайн	37

ЧОРЯКИ СЕЮМ

<i>Мавзӯи 10.</i> Ёдгориҳои меъмории Ўзбекистон	42
<i>Мавзӯи 11.</i> Меъмории Шарқ	48
<i>Мавзӯи 12.</i> Шаҳри мақбули ман	50
<i>Мавзӯи 13.</i> Манзараи меъморӣ	53

ЧОРЯКИ ЧОРУМ

<i>Мавзӯи 14.</i> Санъати китобат	57
<i>Мавзӯи 15.</i> Санъати графикаи китоби Ўзбекистон	59
<i>Мавзӯи 16.</i> Ҷузъҳои бадеӣ-графикии санъати графикаи китоб	63
<i>Мавзӯи 17.</i> Расмҳои китоб	68
<i>Мавзӯи 18.</i> Тарҳи китоб	72
Иловаҳо	75

Асқарали Сулаймонов, Неъмат Абдуллаев

TASVIRIY SAN'AT

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
7-sinf o'quvchilari uchun darslik
3-nashri
(Tojik tilida)

Мутарчим *Ш. Турдиқулов*
Муҳаррир *Х. Ҳамидов*
Муҳаррири бадеӣ *Ш. Мирфаёзов*
Муҳаррири техникӣ *Е. Корягина*
Мусахҳеҳ *М. Қиронова*
Саҳифабандии компютери *Х. Шарипова*

Литсензия АІ № 290. 04.11.2016

Ба чопаш 10.08.2017 ичозат дода шуд. Андозаи 70x100 $\frac{1}{16}$.
Гарнитураи Таймс Тј. Бо усули офсет дар қоғази офсет чоп шудааст.
Ўзъи шартии чопӣ 6,5. Ўзъи нашруву ҳисобӣ 5,2. Ҷамъ 7543 нусха.
Супориши рақами 00.

Дар Хонаи эҷодии табъу нашри ба номи Ғафур
Ғулом Агентии матбуот ва ахбори Ўзбекистон
100128, Тошканд. Кўчаи Лабзак, 86 чоп шудааст.

www.gglit.uz

info@gglit.uz